

sklonit se nad zemí, dýchat její vlhkost a přehazovat ji lopatou než se dívat na hroby. Bylo lépe, kopat motykou a nabírat hlínu lopatou než nosit neohrabanou rakev s Robitschkovým zpřeráženým tělem. Lopata a motyka byly věci prosté, byly to obyčejné věci, kterým člověk zvykl, které mohl mít rád, a hlína se tolik nebránila; když byla zkyprněna deštěm, dala se dobře obracet a dýchala vlhkem do tváře. Nebylo třeba přít se nad hlínou, protože nebylo třeba spěchat při této práci a nebylo možno svalovat dřinu na druhého, neboť každý měl vymezen svůj záhon. Byla to práce dobrá, obyčejná. Nezáleželo na povolání lidí, kteří ji konali. Bylo možno být při ní soudcem i učitelem tal- mudu, bylo možno být při ní i Josefem Roubičkem.

Nemluvili jsme již o Robitschkovi. Byl pohřben a jeho hrob byl zasypán, nebude již nikdy Robitschka. Snad ani nikdy nebyl, protože zítra bude upevněno na jeho hrobě dřevěné prkénko s nápisem namalovaným dehtem, kde bude uvedeno jeho jméno písmeny, které nikdo nedovede přečíst. Nikdo si nevšíme, až smýje dešt tento nápis, a nebude ani třeba, aby si všiml, protože lidé, kteří Robitschka znali, již nebudou na hřbitově, odejdou již zatím do pevnostního města a na východ.

Bylo dobře, že jsme obraceli hlínu a čistili záhon, protože budeme již brzy sázet zeleninu a nikdo již nebude myslit na Robitschka, všichni již zapomenou, že skočil s třetího poschodí a že musila být svolána zvláštní schůze rady starších, bude již dávno zapomenuta tato schůze, když vyjdou zatím již nové vyhlášky a budou hrozit nová nebezpečí. Bylo dobře, že jsme pracovali lopatami a motykami a obraceli hlínu, protože to byla skutečná práce a opravdu na tom nezáleželo, že nedaleko leží pohřben Robitschek, protože Robitschka nebude již nikdo znát, ale zeleninu, která vyrostle, budeme jíst nebo ji budou jíst jiní. Nebudou ji jíst oni, protože nemají rádi zeleninu, která vyrostla na hřbitově, nechutná jim tato zelenina, která vyrůstá blízko hrobů, mají rádi smrt a zeleninu, ale nemají rádi zeleninu, která dostává živné látky z pohřbených těl.

XVIII

Bylo nám dobře na hřbitově, když svítilo jarní slunce, sázeli jsme zeleninu a vyhrabávali dřívky jamky, bylo nám dobře, když jsme viděli, jak se dere rostlina ze země tak prudee, že trhá zemi, radovali jsme se z její síly, věděli jsme, že chce žít. Bylo dobře, že jsme se mohli dívat na něco, co chtělo žít. Zalévali jsme rostliny, měli jsme rá- dost z proudů vody, které kypřily zemi, měli jsme radost, když jsme se dívali na kapky zachycené na listech, bylo nám dobře, když jsme přicházeli na hřbitov a viděli, že naše rostliny rostou stále do výše. Byli jsme svobodni, bylo nám dobře, že jsme svobodni, abychom mohli roz- hodovat, která rostlina má růst. Vytrhávali jsme byli a pá- lili je mezi záhony, byli jsme rádi, když půda byla čistá a když naše rostliny nemusily zápasit s plevely, byli jsme mocni, protože jsme rozhodovali o životě a smrti, protože jsme se stále skláněli nad zemí a protože nám svítilo do zad slunce. Nepřekážely nám vůbec náhrobní kameny se zlacenými nápisy, nepřekážely nám ani čerstvě vykopané hroby s dřevěnými tabulkami, bylo nám dobře, když jsme číchalí těžký zápach kompostu, bylo nám dobře, když jsme měli ruce otepené hlínou.

A v poledne jsme se natáhli na slunci, ačkoli půda byla vlhká a tráva mokrá. Leželi jsme vedle svých záhonů a dí- vali se na naši práci, byla to dobrá práce a byli jsme pyšní, protože řádky byly dobře vyrovnány a protože se našim rostlinám dařilo dobře na hřbitově. Nemyslili jsme na to,

že to byla zásluha mrtvých, nemyslíli jsme vůbec na mrtvé, ačkoli často chodily kolem nás pohřební průvody a my jsme pomáhali zasypávat hroby pohřebníkům, nemyslíli jsme na smrt, i když jsme si vypravovali o transportech do pevnostního města a na východ, nemyslíli jsme na smrt v oné době, když stále odcházeli lidé, aby nastoupili do círku, i když jsme zůstali jen tři z těch, s kterými jsme pracovali na podzim. Seznámili jsme se s novými pohřebníky, nebylo mezi nimi ani soudce ani učitele talmudu ani hodináře, zůstal jen bookmaker, byli nyní mnohem svornější, bylo nám s nimi veselo, když jsme si sedli na trávu a když nám vypravovali anekdoty a příběhy z obce — věděli vždy mnoho nového, protože chodili pro mrtvoly do všech čtvrtí a nemocnic, chodili pro mrtvoly také do radionů, kde umírali často lidé, kteří byli pohřbíváni na našem hřbitově, ale nebyl jim vydán úmrtní list. Neměli rádi svou práci, ale když seděli s námi a odpočívali u našich záhonů, smáli se s námi a vypravovali nám veselé příběhy. Mluvili také o ženách, o svých a cizích, bylo nám dobře, když jsme poslouchali tyto příběhy, protože jsme leželi na trávě u svých záhonů, kde rostla naše zelenina v pravidelně vyrovnaných řádcích, chlubili jsme se jim svou prací, protože se pohřebníci svou prací chlubit nemohli; zato se však chlubili svým životem, který je vedl do různých čtvrtí a napínavých dobrodružství. Ano, chlubili se svou blízkostí se smrtí, musili se přece něčím vychloubat, ano, byli to nebojácní chlapci, když leželi na trávě a jedli chléb namazaný hubeným sýrem. Chodili do márnice a temných sklepů, viděli mnoho, znali mnohá tajemství, o kterých nesměli s nikým promluvit, pyšnili se těmito tajemstvími, za jejichž prozrazení byl trest smrti, byli to velmi mocní lidé, když leželi na trávě a vypravovali své příběhy; byl to, ovšem, velmi pestrý život, který vedli, když putovali s mrtvolami a jejich rakvemi, byl to velmi dobrodružný a napínavý život, který se nedal srovnat vůbec se životem zahradníků hrabajících se celý den v zemi. Ano, byli jsme krtkové, kteří nikdy nevytáhnou paty ze

hřbitova, kdežto oni doprovázeli smrt a sloužili jí jako její pomocníci ve sklepeních a na márách. Nezáviděl jsem jim, jen jsme poslouchali rádi jejich příběhy, bylo nám dobře, protože svítilo slunce a protože se nám zdálo, že jejich příběhy jsou vymyšlené, že si je přečetli v nějakých knížkách, které někdo tajně sepisuje. Byli jsme rádi, že jsme celý den na hřbitově, protože jsme tam nikdy neviděli tamty, mohli jsme si pomyslít, že vůbec nejsou, že jsou jen osobami z knížky, kterou kdosi sepisuje, mohli jsme si myslít, že jsme dobří zahradníci, kteří pečují svědomitě o zeleninu a hubi všechen plevel, protože jsme byli svobodní, protože jsme rozhodovali o životě a smrti, protože jsme si mohli zapálit cigaretu a nebát se, že nám ji někdo vyrvе z úst, protože jsme mohli mluvit hlasitě, a nikoli šeptem, protože jsme mohli chodit volným krokem po alejích a vypravovat veselé příběhy, protože jsme mohli mluvit zemi a čerta se starat o to, že je to země hřbitovní, protože jsme byli doma na své půdě, kterou jsme vzdělávali svými rukama, protože nad námi zpívali ptáci v korunách stromů, docela obyčejných stromů, kaštanů a lip, které kvetly jako jiné stromy, jako ty, které stojí na vesnicích na návsiích, za ploty zahrádek a vedle příkopů silnic.

Bylo nám, jako bychom leželi u řeky a dívali se, jak se voda převaluje přes peřeje, bylo nám, jako bychom leželi blízko plotu v poledním tichu a slyšeli, jak hrkotá vůz, jak skřípají špatně namazaná kola, jak se k nám blíží, zatím co ležíme za plotem ve vlhké trávě. Poslouchali jsme příběhy, byly to strašné příběhy o krutosti a protivenstvích, byly to dobrodružné a napínavé příběhy, byli jsme blízko, blízoučko smrti na mokřím trávníku u mokré hlíny, ze které rostly petržele, kedlubny a kapusta, ve které vězela mrkev a kde se vzpínaly na tyčkách námi nasazených kerříčky rajčat. Byli jsme za plotem na zeleném trávníku a bylo nám dobře, že tento plot je vysokou zděnou hřbitovní zdí. Byli jsme blízko, blízoučko smrti v poledních hodinách, kdy svítilo slunce, a nemyslíli jsme na to, že nepěstuje chřest, byli jsme rádi, že nemusíme pěstovat chřest,

protože vyžaduje mnoho práce, byli jsme rádi, že máme zakázáno jíst chřest, a proto jej nesmíme pěstovat, byli jsme rádi, že smíme jíst jen zeleninu pěstovanou na hřbitově, a žádnou jinou, že nemusíme jíst zeleninu, která roste v polích a v předměstských zahradách zalévaných z řeky, nevadilo nám vůbec, že je to zelenina, jež se živí látkami pohřbených, nemyslíli jsme na mrtvé, na sebevrahy, na otrávené plynem, luminalem, veronalem, přejeté vlakem, utopené v řece a umírající na chodníku. Byla to dobrá zelenina, možná, že lepší než zelenina, která vyrostla v předměstských zahradách na polích, těšili jsme se, že budeme jíst tuto zeleninu, kterou jsme vypěstovali vlastním rukama v pravidelných řádcích, na záhonech očištěných od plevelů.

»Kdybych měl vůz,« řekl jeden z pohřebníků, »zapomněl bych na mrtvoly. Kdybych řídil vůz po silnicích a díval se, jak příruči vytahují rolety kramů a děti se hrnou do školky, jak ženská věší prádlo a jak zalévají kytky v květináčích, zatím co projíždím městem, dívám se na tachometr, abych nepřekročil rychlost, a přece všechno vidím, jak jdou lidé po chodníku do práce, jak si hraji psi na okraji jízdni dráhy, jak se kouří z kominů a jak mlékař dává láhve mléka k vrátkům, jak se otvírají okna a vystrkují peřiny z oken. To všechno jsem viděl, když jsem projížděl městem, cizím, neznámým městem na silnici, ale nikdy jsem si na to nevzpomněl, až teprve nyní, když mám službu u mrtvol. Možná, že jsem také jezdil kolem hřbitovů, nepamatuji se dobře na hřbitovy, ale mnohokrát jsem musil čekat, až projde pohřební průvod, nikdy jsem však přitom nemyslíl na mrtvolu, protože ty pohřební průvody patřily do krajiny, vpředu šli hudebníci a za rakvi příbuzní černě oblečení, ženy v závojkách, skloněné k zemi, a muži, kteří se drželi prkenné a nutili se, aby se tvářili vážně; díval jsem se vždy na lidi, když jsem musil dlouho čekat, až průvod přejde, a nikdy jsem si nevyšimal rakvi, setkával jsem se také se svatebními průvody a také jsem musil čekat, až přejdou, musil jsem také čekat, až přejdou prů-

vody Božího těla nebo průvody obžínkové, neměl jsem vůbec rád průvody, zvláště, když v nich bylo hodně žebříňáků, protože jsem věděl, že budu muset dlouho čekat, až se silnice uvolní, ale kdybych měl nyní vůz a mohl jet po silnici, projíždět městem, nikdy bych nemyslíl na mrtvoly, i kdybych musil čekat, než přejde pohřební průvod, protože bych slyšel hudbu a nebylo by mi vůbec smutno z hudby.«

»Měl jsem také vůz,« řekl bookmaker, »mohl jsem si to dovolit mít vůz, to byly, panečku, jiné časy. A měl jsem hodně nepřijemnosti se strážníky, povozníky a lidmi, kteří mi nadávali na chodnicích, ale byla to dobrá věc, když měl člověk vůz, třeba jsme si vzpomněli někdy večer a jeli jsme to roztočit někam na venek do takového podniku u silnice, byly to dobré podniky a pěkně za větrem, tam se děly věci!«

»Jednou jsme jeli někam vozem,« řekl jsem, »a uviděli jsme na ulici mrtvého motocyklistu. Byla to ošklivá podivaná a lidé, kteří stáli kolem něho, na nás volali, abychom zastavili, ale my jsme nezastavili, protože ti lidé, kterým patřil vůz, nechťeli, aby byl zakrvácen. A pak jsme seděli v zahradní restauraci a pili kávu se šlehačkou a vůbec si nevzpomněli na toho motocyklistu, jak tam ležel na okraji silnice v prachu, až teprve, když jsem si lehl doma do postele a zhasil světlo, když jsem již usinal, nějak se mi vše vynořilo v hlavě — rozbítý motocykl a ten člověk s rozraženou lebkou, musil jsem vstát a zapálit si cigaretu, trvalo mi to pak dlouho, než jsem usnul.«

»Ano,« řekl jeden z pohřebníků, »tenkrát jsme nebyli na mrtvoly zvyklí, kdepak, ani do nemocnice mě nikdo nemohl dostat, jak jsem jen viděl trochu krve, hned jsem měl zkaženou chuť.«

»Člověk si zvykne,« řekl jsem, »a to je ta chyba. Neměli bychom si zvykat. Copak je to v pořádku, že musíte nosit mrtvoly? Copak vás někdy v životě napadlo, že budete chodit po sklepeních a márnících?«

»Člověk může všechno, když mu někdo poručí,« řekl ob-

chodník se střížním zbožím, »já jsem viděl, že lidi dělají ještě horší věci.«

»Kůň dělá také všelicos, když ho člověk k tomu nutí,« řekl bookmaker, »ale jsou věci, které vám kůň neudělá, kdybyste ho tloukl od rána do večera bičem. Člověk je mocný, udělá všechno.«

Ale nechtěli jsme se bavit o tom, co musí dělat člověk, bylo zbytečné o tom mluvit, raději jsme prosili bookmakera, aby nám vypravoval příběhy o dostižích a lídech, kteří sázejí, o výhrách a prohrách, o nešťastích a láskách, o tribunách a vítězstvích, o favoritech a outsidersích, o podvodech a správném finiši. Protože svítilo slunce a my jsme leželi na mokré trávě, protože nás dělila od silnice vysoká kamenná zeď, protože jsme slyšeli, jak z dálky houkají lokomotivy na nádražích a tramvaje skrípají na výhybkách, protože nad námi bylo nebe a stromy, jež začínaly kvést, protože nikdo z nás nechtěl myslet na to, že bude musit večer odejít a že jeho hvězda bude žluté svítit na náměstích a průchodech, protože jsme se sešli s cizími lidmi, kteří byli určeni, aby nosili mrtvolu, ale kteří nemilují toto řemeslo a raději by jezdili po silnicích a přijímali sázky na závodističích. A pak se zase pohřebníci zvedli, když uběhla polední hodina, a my jsme ještě zůstali ležet, nemusili jsme spěchat, protože nás čekala jen země, nebylo třeba spěchat, protože země byla trpělivá, nemusili jsme se s ní příliš rvát, protože to byla tučná země, ve které rostlo všechno, dobře a bohatě rostlo, země bez kamenů a škváry.

Když začalo slunce více hrát, přišli nebo byli přineseni na hřbitov jiní lidé. Byli to nemocní souchotinami, těžké případy, jimž bylo nařizeno, aby leželi na vzduchu a v lese, ale ježto jim byl zakázán i vzduch i les, musili ležet na hřbitově, nesměli se hýbat a nesměli ležet na slunci, leželi tiše, někteří četli a jiní se dívali na mramorové pomníky se zlacenými nápisy. Nevadilo jim, že leží na hřbitově, byli rádi, že nemusí ležet v čpavém vzduchu nemocnice, dívali se rádi na nás, jak se skláníme nad zemí a jak oko-

páváme hlinu. Přicházeli s nimi lékaři a ošetrovatelky, hořovali jsme někdy s lékaři a ošetrovatelkami, věděli vždy něco nového, co jsme nevěděli my, kteří jsme byli na hřbitově ohrazení vysokou zdí od silnice. Lékaři a ošetrovatelky chodili na hřbitov rádi, protože také toužili po vzduchu a slunci. Když přišlo, nepřicházel nikdo, ale tehdy jsme také málo pracovali na hřbitově, sedali jsme si do obřadní síně a pili čaj. Ale když zase svítilo slunce, přivedli k nám nemocné, nemocní se také střídali, protože jich mnoho umíralo a stále přibývalo nových, také jich odcházel mnoho do transportů, když na ně došlo. Chodili jsme si sednout k nemocným, když jsme měli polední přestávku, bylo nám líto nemocných, kteří leželi celé dny a nesměli se hýbat, kteří neměli jinou zábavu než civět do nebe, číst knihy a bavit se mezi sebou. K některým chodili jejich ženy nebo příbuzní, ale někteří byli sami. Mezi nimi byl také Karel Kauders, kterého jsme chodili navštěvovat. Nebylo nic zvláštního na Karlu Kaudersovi, jen to, že byl starý a že umíral, ale konec konců všichni, kteří leželi na dřevěných lenoškách vedle mramorových pomníků, umírali. Ale nikdy nikdo za ním nepřišel, byl sám a jistě se velmi nudil.

»Jak vám dnes je?« řekl jsem. »Vyléčíte se určitě tady na hřbitově, je tady ticho a dobrý vzduch, jsou tu jen mrtví a nikdy sem nepřijdou oni.«

»Nikdy jsem je ještě neviděl,« řekl Kauders, »chodí všude, ale k nám nikdy nepřijdou. Nemají rádi souchotináře v pokročilém stavu.«

»Buďte rád, že jste je ještě neviděl,« řekl jsem. »Jste vlastně velmi šťasten, protože jste je neviděl.«

»Doufám, že je už neuvidím, doufám, že zemřu dříve, než mě zavolají do radiohrhu. Tam, kam půjdu, jistě nebudou.«

»Myslím také, že ne. Jejich moc nesahá tak daleko, aby pro nás vymysleli život po smrti. Udělali by to jistě, kdyby mohli. Ale jsou šlechetní, spokojili se tím, že pro nás vymysleli život zdejší. Nikdy jim to nevyjde. Pamatuji se, že

mi dal jednou strýc stavebníci. Vyrobili ji tam v jejich zemi. Ale nikdy jsem z ní nepostavil nic skutečně dob-
rého. Byly to jen samé nesmyslné věci. Nejhorší je, že mu-
síme žít ten život, který pro nás vymysleli. Je to těžké žít
životem, který pro vás vymyslel někdo jiný.«

»Ano,« řekl Kauders, »jsem šťasten. Dříve bych byl zdra-
vým lidem záviděl. Jsem šťasten, že žiji životem, který pro
mne vymyslela nemoc. Byl jsem úředník u berní správy a
vždy jsem měl rád pořádek. Ani jsem se neoženil, bez-
pochyby proto, že by mě to bylo rušilo. Nebyl bych vůbec
snesl, aby mi žena rovnala věci podle svého, aby se mi vá-
lely po bytě všelijaké trešky a lícidla.«

»Počkejte,« řekl jsem, »už toho mám pomalu dost, žít
vymyšleným životem. Nevím, jak se z něho mám dostat,
ale nějak se z něho dostanu. Byl jsem v obřadní síni, když
četli jména těch, kteří měli nastoupit do transportu. Myslil
jsem, že budou číst mé jméno. Ale nečetli je. A pak jsem
si vzpomněl, že bych vlastně měl žít svým životem. Nějak
mě to probudilo. Ale ještě jsem nepřišel na to, jak to mám
udělat.«

»Ta moje cesta není také dobrá cesta.«

Vypravoval jsem Kaudersovi nové anekdoty, které jsem
se dověděl od pohřebníků, lékařů a ošetřovatelek a Kau-
ders mi vypravoval anekdoty staré, z dob svého mládí. Se-
dávali jsme často na zahradě, když svítlo slunce a když
nemocní mohli ležet ve stínu, blízko náhrobků.

»Přijďte k nám v neděli dopoledne do nemocnice,« řekl
mi Kauders.

»Přijdu,« řekl jsem, »ale nebude mě to zvlášť těšit. Byl
jsem jednou v nemocnici, když tam ležel můj známý.«

»Bude vás to těšit,« řekl Kauders, »je to jiná nemocnice.
Nikdy do ní nepřicházejí oni. Máme tam jednu velkou
věc, kterou nemá nikdo, máme klavír. Ano, máme tam
klavír, který nám nesebrali, bojí se, že je zamoreň bacily.
A každou neděli dopoledne se tam pořádají koncerty jen
pro nás, kteří se nebojí smrti, protože stejně umírají, ale
ostatním lidem by se to nemusilo vyplatit.«

Musil jsem oné neděle jít pěšky přes celé město, nelito-
val jsem, že musím tak dlouho šlapat, protože byla neděle
a nevěděl bych stejně, co bych si počal s časem, byl bych
musil ležet a číst, pak si uvařit oběd a zase číst, nechodil
jsem dříve na koncerty a nikdy jsem netoužil po vážné
hudbě, ale byla to práce jen zábava, těšil jsem se na onen
koncert, protože aspoň budu sedět na židli, dívat se a po-
slouchat.

Když jsem se konečně dostal do nemocnice, byla jídelna
plná, nemocní seděli u jídelních stolků a koncert právě
začínal, slyšel jsem ladění nástrojů, byla to dobrá věc,
slyšet tyto zvuky, byla to dobrá věc, těšit se na hudbu,
kterou jsem neznal.

Sedl jsem si vedle Kauderse, nikdo si mě nepovšiml, lidé,
kteří seděli u stolu, nevypadali, jako by umírali, ale věděl
jsem, že u souchotin je všechno klamné a že by je nikdy
nevzali do této nemocnice, kdyby nevěděli, že musí umřít.

»Na programu je Beethoven,« řekl Kauders, »ti tři lidé,
kteří ho budou hrát, jsou velcí hudebníci. Dva z nich jsou
koncertní mistři, ten u klavíru je amatér, ale velký hudeb-
ník, vyrovná se jim. Měl bohatou advokátní kancelář.«

»Jistě by se jim nelíbilo, kdyby se dověděli, že tady hraji
Beethovena. Hraji ho práce sami. Vypravovali mi na hřbi-
tově, že zabili nějakého Utitze, protože si ho chtěl po-
slechnout.«

»Ale ti tři lidé, kteří ho hrají, zemřou. Mají to černé na
bílém. Mohou o tom předložit roentgenové snímky. Nejsou
práce jen takoví blázni, aby zabijeli někoho, kdo musí
stejně zemřít.«

Jídelna ztichla, začal se koncert. Seděl jsem na židli a
poslouchal. Bylo dobře sedět tiše a poslouchat, bylo dobře
nemyslit na obřadní síň, na cirkus ani na cestu na východ,
bylo dobře nemyslit na chléb namazaný hubeným sýrem
ani na kroupy, vařené ve vodě, bylo dobře nevědět o vy-
hláškách, zákazech, shazování z tramvají a o průvodech
doprovázených dupotem okovaných bot. Věděl jsem, že
myni všechno zmizelo. Věděl jsem, že všechno je mali-

černé, nesmyslné, věděl jsem, že nejsou ústrky a protivnosti, že není škrcení, mlácení a vyražení zubů, věděl jsem, že nejsou poskoky, přískoky a tanec v provazistích, věděl jsem, že není brána, do které vcházejí lidé obtíženi batohy s čísly na krku, věděl jsem, že není ani čísel, že čísla nikdy nebyla a nebudou až do skonání světa, věděl jsem, že krvavé skvrny se neobjeví na zdi modlitební síně, věděl jsem, že lidé se nebudou svíjet, když je popadne za chrát strach, věděl jsem, že není a nikdy nebylo skrčeného a pošlapaného města. Slyšel jsem vítr, jak bije do praporů, slyšel jsem, jak se pleskají prapory ve větru, věděl jsem jejich barvy, byly to jiné barvy než oněch praporů, které visely na budovách, do nichž jsem nesměl vkročit. Slyšel jsem, o čem vypravovaly barvy praporů. Nebylo v jejich řeči ječivých píšťal a hrímavých bubnů, vypravovaly o zemi, kterou jsem znal. Zapomněl jsem na ni, opravdu jsem na ni zapomněl, připomněly ji nyní barvy. Věděl jsem nyní, jak přichází radost, věděl jsem, že je tichá, že zalezla kamsi do škvír, ale že ji není možno zničit křiky a svištěním biče. Jak směšná byla nyní Smrt v krvavém šatě, jak ubohá byla, jak nicotná, když nyní pomalu a tiše stoupala radost, z hlubokosti stoupala stále výše a donutila Smrt, aby zalezla se svým bubny a píšťalami. Jak směšný byl její koňský ohon, její pýcha, její výložky a třepení. Viděl jsem, jak tu stojí jako hastrůš a všichni se jí smějí. Viděl jsem, jak se třesou její služebníci, jak padá její majestát, nikdo si nevšiml jejich rozkazů a výhlásek doprovázených údery do bubnu. Viděl jsem, jak kolem ní jde myška, docela obyčejná šedá myška, a směje se jí do bezmasé tváře. Ne, nikdy nebylo světa, který vymyslela Smrt. Ne, nikdy nikoho nedonutí, aby se jí klaněl a vzdával jí pocty. Dokud bude znit talo hudba, dokud v ní bude kráčet radost tichými a pomalými kroky, nikdy nemůže zvítězit. Nemůže zaplašit radost bubny a píšťalami, vyhláškami, zákazy a drancováním. Nemůže přece zabránit, aby se dralo stébélko z rozpukané země, nemůže zabránit, aby se voda prodrala skalami, nemůže donutit

stromy, aby přestaly kvést. Je směšná ta jejich Smrt, kterou tak uctívají, je to vycpaný panák, hastrůš, kterého ukazují, aby lidem nahnali strach. Teď je slyšet zvony, jak se pomalu rozeznívají. Nejprve zvoní umíráčkem, ale pak stále hlasitěji bijí jejich srdce, již je plný sál jejich zvuku, již stoupa stále výše a výše až k nebesům.

»Dekuji vám,« řekl jsem Kauderovi, když hudebníci dohráli. »je to dobrá věc, ta hudba. Nikdy jsem to dříve nevěděl.«

A pak jsme zůstali sedět u stolu a čekali na oběd, jedli jsme vodovou polévku a vařený hrách, pili jsme čaj ze šípků a mluvili o věcech obyčejných, až nastala hodina, kdy si nemocní musili jít lehnout a já jsem musil zase odejít do ulic šlapat, dlouho šlapat až do svého předměstí, kde na mne čekal Tomáš, pro něhož jsem vyžebrał u kučaty trochu hrachu, který zbył na talíři.

Był jarní den a na ulicích bylo mnoho lidí, musil jsem se vyhybat hlavním třídám a náměstím, která jsem měl v neděli zakázána, kráčet jsem oklikou přičními uličkami, plížil jsem se průchody. Neřival jsem se na lidi, svátečně oblečené, neřival jsem si ani strážníků ani výsosných znaků, stále jsem naslouchal hudbě, která mě doprovázela, dlouho a dlouho doprovázela, až za řeku a most. A když jsem pomalu vystoupil na kopec, podíval jsem se na město, jak leželo v jarním dnu, v tomio dnu svátečním, kdy se nekouřilo z kominů, jak leželo tiše, jako by se krčilo před nějakou ranou, všiml jsem si, jak holubi letí přes město klidně a pokojně, jako by si nevšimali, co leží pod nimi, jak mří kamsi daleko a ztrácejí se mému zraku.

XIX

Jednoho dne došlo na obchodníka se střížním zbožím.
»Odcházej,« řekl, »nebudu již vašim parťákem. Dostanete na mé místo advokáta.«

Mlčeli jsme. Nemohli jsme přece bédovat nebo ho utěšovat. Svítilo jarní slunce, a to byla dobrá věc, bylo nám mnohem lépe, když svítilo slunce, ale nemohli jsme obchodníka těšit sluncem.

»Budete nám scházet,« řekl jsem, »nevím, zdali bude advokát dobrým parťákem. Vy přece znáte tak dobře tuto práci.«

Bylo to ovšem nesmyslné, chválit obchodníka za jeho práci. Nebyla to přece žádná práce, když s námi jen ryl zemi a zasazoval zeleninu, nebylo ani třeba, aby ji nějak zvláště rozuměl. Posílal výkazy na obec a z obce je snad posílali tamtím, ale bylo jisté, že výkazy nikdo nečetl, tamti se také nezajímali o práci na hřbitově, protože v ní nešlo o žádné věci nebo o majetek. A nestáli vůbec o zeleninu ze hřbitova, měli dosti zeleniny z předměstských zahrad a sběren. Ale bylo dobře, že jsem mohl obchodníka za něco chválit, bylo mu třeba této chvály, když odcházel. Bude se moci chlubit v cirku, že byl velmi důležitý, bude vykládat, že bez něho by nebylo žádné zeleniny v naší jídelně, bude ho velmi těšit, že se bude moci vypínat mezi pisáři a pomocníky drancířů. Je to dobrá věc, krmít hlavodové, je to skutek dobrotivý, který bude zapsán do účelnic knihy zásluh, je to daleko lepší věc než sepisovat nábytek

a stěhovat svršky. Je to daleko lepší věc než leštit parkety v bytech určených pro ně, je to dokonce lepší práce, než být zámečníkem, instalatérem nebo rakvařem. Ačkoli i rakvaři a pohřebníci vykonávali skutky milosrdenství, z nichž oni nemají žádný prospěch, přece je jen lépe krmít živé. Obchodník se střížním zbožím byl polichocen.

»Dám vám mlýnek na kávu,« řekl.

»Děkuji vám,« řekl jsem, »nepotřebuji mlýnek na kávu. Nevím již ani, jak chutná pravá káva, ty žaludy, které nám dávají, jsou semleté. Nevím, co bych dělal s mlýnkem na kávu.«

»Nemohu vám dát nic jiného na památku. Všechno sepsali, ale na mlýnek zapomněli. Bylo by škoda jim jej nechat, je to dobrý mlýnek. Můžete na něm také mlít obilí, když nemáte kávu.«

»Nevím, kde bych nabral obilí. Ledaže bych chodil krást klásky na pole. Ale pole jsou hlídána a polní krádež je trestána smrtí. Vezmu si váš mlýnek na kávu, abych měl po vás památku, alespoň budou moci něco sepsat, až budu nastupovat.«

Přinesl jsem si mlýnek domů a mlet jsem si naprázdno, myslel jsem, že tím způsobím potěšení Tomášovi, ale Tomášovi byl mlýnek lhostejný. Bylo dobře točit mlýnkem, byl to dobrý mlýnek, veliký a starodávný, pamatoval jsem si, že teta měla takový, dával jsem se vždy na ni, když do něho dávala kávu a naměťovala ji lotem, vzpomněl jsem si nyní, jak káva voněla, byla to opravdu dobrá vůně, jež se rozlévala po celé kuchyni. A dával jsem se také rád, jak teta dávala kávu do velkého, porcelánového vařiče, jak pomalu překapávala voda, jak ještě silněji bylo cítit kávu po celé kuchyni.

Točil jsem mlýnkem naprázdno a teď už jsem věděl, proč jsem točil, chtěl jsem si přivolat Růženu, která se již dávno rozplynula a se kterou jsem již dlouho nemluvil. Růžena přece sedávala na kuchyňské stoličce, když jsem ji navštěvoval, měla na sobě zástěru, dával jsem se vždy na její zástěru, abych mohl pod ni uhodnout její mladá, pev-

ná prsa. Ale mlýnek hrkotal naprázdno a já jsem nemohl vyvolat Růženu, ztratil jsem ji tedy navždy, již nikdy si ji nepřivolám, aby mi pomohla zaplašit zoufalství a přemoci strach.

Byl jsem tedy sám, a to nebyla dobrá věc, nechťelo se mi zůstat doma, když jsem měl naprázdno mlýnkem a Růžena nepřicházela.

Šel jsem navštívit Maternu. Nedivil se vůbec, že jsem přišel. Nikdo z jeho hostů se nedivil. Zvykli mi jako kusu nábytku nebo uhláku. Mířel jsem vždy, když se vášnivě přeli nebo se radili o plánech. Nikdo se mě na nic neptal a nikdo se neradil se mnou, seděl jsem vždy tiše, pil čaj a příkusoval pečivo, které napekla Maternova matka. Odcházel jsem dříve než ostatní a někdy jsem si nesl s sebou zbytky pro Tomáše, někdy také cigarety, které mi Materna opatroval. Tentokrát jsem také mlčel, ale byl jsem netrpělivý. Čekal jsem, až přestanou mluvit.

»Nenastoupím, nepůjdu do cirkus.«

»To je dobře, Pepiku. Myslíš jsem, že máš kuřecí srdce, jen do toho praš!« řekl Materna.

»Kdybych řekl, že se nebojím, tak bych lhal.« řekl jsem.

»Bojím se a jak! Ale vidím, že se musím nějak rozhodnout, ten mlýnek mi dodal.«

»Jaký mlýnek?«

»Ale to nic, to jen tak. Dostal jsem mlýnek na kávu od člověka, který nastupuje do transportu. Je to nesmyslná věc, když není káva.«

»Dobře,« řekl Materna, »ale víš, do čeho lezeš?«

»Vím,« řekl jsem, »už jsem si to promyslel. A teď záleží na tom, co řeknete.«

»To není jen tak,« řekl Franta, »tohle skrývání není žádná hračka. Budeš musít třeba sedět celý den v nějakém kutlochu a nebudeš smět ani zakašlat. Budeš musít spát na zemi nebo ležet ve vlhkém sklepe.«

»To nic,« řekl jsem, »zvykl jsem v poslední době všeličemu. Tady Materna ví, jak žiji.«

»Tak jen do toho!« řekl Franta.

Ale pak jsem si na něco vzpomněl. Tak nějak náhle to přišlo, musil jsem to již dávno vědět, ale nějak v sobě zapírat, asi jsem nechtěl na to myslet.

»Je tu jiná věc,« řekl jsem. »Ti lidé, kteří by mě skrývali, ti by musili zemřít, kdyby mě chytli, vidíte? Vždyť vyhlásili takový zákon.«

»No a když, tak co z toho?« řekl Materna.

»To máš tak,« řekl Franta, »umíráš se nechce nikomu. Ale bez riska také nic není. Kdopak říká, že tě musejí chytit? To se skrývá lidí a jak dlouho!«

»Počkejte, já si to musím ještě rozmyslet, copak mohou chytit od lidí, aby pro mne nastavovali krk?«

»A když ti to nabízíme, docela upřímně nabízíme, tak to taky ne?«

»Počkejte, ještě je dost času, ještě mě nezavolali. Musím se nějak rozmyslet, já jsem se jen rozhodl, když jsem točil tím mlýnkem, ale teď vidím, že je to jiné.«

»Nu, vždyť tě nikdo nenutí,« řekl Materna.

Začali zase mluvit o své práci a o válce. Zase jsem mlčel. A pak jsem odešel domů s výslužkou pro Tomáše, zahrabal jsem se do spacího pytle, ale nemohl jsem usnout.

Bylo to všechno tak snadné, když jsem poslouchal hudbu, pleskaly se v ní prapory ve větru a zněly v ní zvony, Smrt zalézala do škvír a malá myška se jí smála do tváře. Bylo to tak snadné, když jsem točil mlýnkem, mlýnek hrčel naprázdno, ale zdálo se, že semílá strach, semílá jej na drobný prášek, který rozfoukne vítr. Bylo to tak snadné, strhnout si hvězdu a odejít z domu, který se rozpadal, do jarního větru, rozloučit se s vlhkým kolem na stropě a zanechat jim na památku neuzitečný kuřácký stolec a bachratý mlýnek na kávu.

Ale věděl jsem, že to není vůbec snadné. Jestliže musil nastoupit do cirkus náhradník, jestliže jiný si musil navěsit číslo, pak pozbyl jen naděje. Byla to velká věc, ta naděje a byla to špatná věc mu ji vzít, byla to špatná věc, uloupit někomu cizímu, neznámému snad týden, snad měsíc. Ale bylo možno se vytáhnout z odpovědnosti,

protože naděje tolik nevážíla, hodili-li jste ji na miskou vah, protože to byla naděje cizího, neznámého člověka, jeho, soukromá naděje, na které vlastně nezáleželo, když nemohla být nikdy uskutečněna. A když procházel zástup kolem zatemněných oken, doprovázen dupotem okovaných bot, bylo možno si zacpat uši a neslyšet jeho sténání, vždyť přece procházel jinou čtvrtí k nákladové stanici, kde stál připraven vlak dobytých vagonů. Když jste otevřeli okna do temné noci, nebylo slyšet ani skřípot posunovaných vagonů ani pískání lokomotivy, tak daleko byla čtvrt, tak daleko bylo nádraží. A když vyjížděl vlak do pevnostního města nebo na východ, nikdo si ho vůbec nevšiml, protože to byl docela obyčejný nákladní vlak, který se vlekl pomalu po kolejích se zavřenými vagony, ve kterých mohl být cement nebo lafety dřeva. Nemusil jsem si ani já všimnout onoho vlaku, nemusil jsem myslet na náhradníka, který jel jím na východ.

Ale ta druhá věc nebyla vůbec snadná a nemohl jsem se z ní nijak vytáhnout. Převaloval jsem se v pytlí a stále jsem o věci přemýšlel, nevycházel mi to nijak, ať jsem si to rozvažoval se všech stran. Dělal jsem kdysi věci obyčejné, chodil jsem do banky, jedl a spal, miloval se s Růženu a čekal na ni na ulici, chodil jsem také do biografů a do kaváren. Nemusil jsem o ničem rozhodovat, všechno bylo jasné a předeepsané, byli tu představení, kterých jsem musil poslouchat, byly tu zákony a předpisy, byly tu pokladny, u kterých jsem kupoval listíky, a vrchní, kterým jsem platil účty. Nebylo třeba brát na sebe odpovědnost, když jsem věšel klobouk v bance nebo když jsem si lehl na trávnik na plovárně. Byla tu, ovšem, věc s Růženu, když jsme tehdy seděli v restauraci nad městem a jsem se vyhnul přemlouvání, abychom utekli do ciziny, ale tehdy město k věcem, které mi byly známé, k novinářskému stánku, kavárně a trafice. Byla to špatná věc, že jsem utekl, ale nevěděl jsem tehdy, že je to špatná věc.

Bylo třeba vzít odpovědnost tak, jak byla dána, bylo

třeba překročit hranici a skutalet se dolů po strném vrchu a nebylo na něm ani keříčku, na kterém bych se mohl zachytit. Ne, nevycházelo mi to nijak. Ale řekl jsem si na konec, že to ještě dlouhou dobu bude trvat, než mě zavolají, zbývá mi ještě dosti času, abych nemusil myslet na rozhodování, abych je někam zahnal a zbavil se ho na čas, přál jsem si, aby mi bylo darováno léto a abych mohl stát před ním až teprve na podzim, kdy budu zase shrabovat listí na hřbitově. Ne, nehodilo se mi to nyní, když začalo hrát slunce a kdy již nebudu mraznout u polámaného bubínku.

Bylo ještě příliš vlhko v mansardě, ještě nestačilo slunce ji vysušit, bylo mi nepřijemné, že se musím převalovat ve vlhku a dýchat mokrý vzduch, bylo mi nepřijemné, že se mám rozhodovat o cizích životech, nechtělo se mi pouštět se do takové hry, protože jsem žil životem obyčejným a nikdo mě dříve k takové hře nenutil. Báal jsem se, ovšem, také o svůj život, ale to nebylo rozhodující, když byl již stejně ztracen, nepomáhal mi nijak tento strach, neslál jsem vůbec o to, abych jím nakazil cizí lidi. Nemohl jsem pověsit žádné starosti na cizí hřebík, měl jsem v mansardě jen tři hřebíky, na kterých visely mé šaty, ale byly to skoby, které jsem sám zatloukal do zdi, když jsem spálil třemi skobami, ale nemohl jsem si nic vymyslet, čím bych zaplatil cizí životy.

Nešel jsem na hřbitov druhého dne, musil jsem jít na obec, aby mi prodloužili povolení k jízdě tramvaji. Byla to dosti složitá věc, protože po každé vyměřovali vzdálenost mého bydliště od hřbitova. Bylo třeba čtyř úředníků, aby byla vzdálenost správně určena, bylo třeba sepsat o tom spis a doložit jej plánkem. Mé bydliště bylo velmi vzdáleno od hřbitova, nebylo možno, aby se tato vzdálenost zkrátala, přesto jsem však musil obnovovat svůj průkaz každý měsíc. Nebylo mi proti mysli toto úřední jednání, mohl jsem být celé dopoledne na obci, ostatně toto jednání trvalo stejně tuto dobu. Musil jsem čekat na chodbách

různých kancelářích, byl jsem podroben přísnému výslechu a musil jsem podepsat několik protokolů. Bylo to přece něco jiného než pohodlná práce na hřbitově, jen jsem musil dávat pozor, abych podepsal pravou listinu.

A když jsem vycházel z budovy obce, potkal jsem na ulici nákladní vůz, do kterého byli zapřaženi dva koně. Vedle vozu krácel můj známý venkovský mlynář, s kterým jsem se setkal za registrace.

»Jsem rád, že vás potkávám,« řekl jsem, »přece jste se dostal do místa, je to velké štěstí, že nemusíte být již zavřen v rozbořeném zámku.«

»Nevím, mám-li být šťasten,« řekl mlynář, »mám na starosti koně, to je velmi dobrá věc, když může člověk hřebelcovat, krmít a napájet koně. Ale jsem sám, úplně sám, rodinu mi odvezli do pevnostního města. Ještě tam jsou, ale co když je pošlou na východ beze mne, což když již nikdy neuvídím svou ženu a syna?«

»Jak se to stalo?« zeptal jsem se, »vždyť přece netrhají rodiny.«

»Poručili všem, aby si svlekli boty, a dali jim dřeváky. Sebrali jim teplé prádlo a zimníky. Bylo to brzy po svátcích. Hnali je potom pěšky do okresního města a tam je zavřeli na tři dny do školy. Bylo to brzy po svátcích, na silnici byl sníh a ve škole netopili. Pak je naložili do vozů a odvezli. Vlak se zastavil v pevnostním městě, několik lidí tam bylo posláno a vlak jel zase dál na východ. Má žena a syn zůstali v pevnostním městě. Chtěli je odvézt také na východ, ale neklápalo to s papíry, když je tu přece nařizují, že se nemají rodiny tráhat. Ti místní se nemohli dohodnout s vedoucím transportu, a tak nechali zatím ženu a syna v pevnostním městě.«

»Stále tomu nerozumím, proč jste vlastně nejel s nimi?«

»Hněd vám to vyložím. Jednou, když vyplňovali asi desátý dotazník, byla tam oláзка, zdali umím zacházet s koňmi. A já s koňmi zacházet umím. Napsal jsem to tam, nemyslil jsem celkem na to, protože tam byla ještě spousta otázek, na příklad, používám-li ve svém řemesle síly větru.

Neměl jsem již žádné řemeslo a vítr mi nebyl nic platný, ačkoli pořádně profukoval rozbitými okny zámku, ale koně jsem měl rád, když si vzpomenu na Brúnu, jak se se mnou loučila, hned bych se rozplakal. A najednou, když přišel transport a našim navlekli dřeváky a hnali je ve sněhu po silnici, zůstal jsem sám na zámku. Řekli mi, že se mám hlásit v hlavním městě, protože potřebují člověka, který rozumí koním, těch lidí je málo, víte, naši lidé se málokdy dostali k takovému řemeslu. Musil jsem ještě týden zůstat sám v zámku, bylo to opravdu strašné, když tam nebylo živé duše. Držel jsem v rukou fotografii ženy se synem a chodil jsem z jedné místnosti do druhé a plakal jsem, povídám vám, tenkrát jsem plakal já, a ne Brúna. Když se to promíne zvířeti, že pláče, musí se to také prominout mně, protože, povídám vám, v těch místnostech byly ještě rendlíky, hrnce a slamníky, stálo tam všechno harampátí, jak tam leželo, protože ti lidé nevěděli, že je poženou v dřevácích po silnici, a kdyby to byli věděli, stejně musili nechat své saky paky na zámku. A tak jsem chodil kolem těch věcí a vzpomínal na ženu a syna, jak šlapou po silnici s těmi ostatními, a lámal jsem si hlavu, co se s nimi stane, víte, my jsme přece jen všelicos věděli v tom zámku, špatné zprávy se neptají na žádné zámky a žádné dveře. Myslil jsem, že se zblázním, kolikrát jsem si chtěl rozbit hlavu o zeď, ale potom si pro mne poslali, a teď tady sváším s koňmi věci do skladiště.«

»Jaké věci vozíte?« zeptal jsem se.

»Podívejte se sám,« řekl mlynář, »vůbec mě netěší tyhle věci.« Podíval jsem se na vůz. Byl vrchovatě naložen a nedivil jsem se, že mlynáře netěší svážen ony předměty. Byly to hračky. Ležely tu panenky různých velikostí od hadrovitých, umlousaných a odraných až k přeprychovým v přirozené velikosti, zavírajícím oči. Byly tu stavebnice, dětská počítaďla, pokojíčky a kuchyňky, lokomotivy a vozy s kojaicemi, tunely a mosty. Byli tu cínoví vojáci všech věků a národů světa. Byli tu společenské hry, ping-pongové míčky, lepoprela a zvířátka. Beránci leželi vedle lvíčků, byly

tu gumové žirafy, antilopy a ještěrky. Dřevění koničci táhnoucí vozy tu leželi vedle houpacích koňů s bohatými postroji. A byli tu také andělé strážní, jakpak by tu nebyli takoví, když kdysi zdobili vánoční stromky, a také hvězdy tu byly ze třpytivého skla.

»Nelíbí se mi vozit ty věci,« řekl mlynář, »raději bych vozil nábytek nebo koberec. Tyhle předměty jsou živé. Stále něco říkají, stále si stěžují. Najednou zakvikne medvídek, najednou řekne panenka »ma-ma«. Povidám, i ti koně je neradí vozí. Nějsou vůbec veselí, ačkoli se o ně starám, jak mohu, dostávají i oves a víte, jak je to těžké v dnešních dobách. Vozí mi jej tajně bývalý soused, řekl jsem mu, že jej potřebuji pro sebe, že si jej melu, ale myslím, že to ví, že jej dávám koním. Měli by být veselí, když jim dávám oves, měli by rehtat radostí. Ale jsou to smutní koně. Loudají se, neradí táhnou vůz. Říkám vám, že vědí, co vezou. Panečku, koně nikdo nepodvede, to mi nikdo nesmí říkat, viděl jsem přece, jak koně vykráčovali, když vozili obilí do mlýna. A to je krmili řezankou. Ty věci stále něco vyčítají. Říkám jim, že za to nemůžeme ani já ani ti nešťastní koně, ale copak je s věcmi nějaká řeč?«

»Jsou to věci,« řekl jsem, »mrtvé věci, nemohou mluvit. A nemohou vám nic vyčítat, nemůžete přece za to, že vám přidělili tuto práci.«

»A to zase ne, to se náramně mýlite. Ty věci křičí, povídám vám, vyčítají mi, že pomáhám jim. Ti koně jsou nevinní, nemohou se ozvat, ale já bych tuhle práci neměl dělat, měl bych s ní praštit, měl bych se dát raději zabít než vozit hračky, které vyrvali dětem z rukou.«

»Jsou ještě horší věci, ke kterým nás nutí. Nedávno řekl u nás na hřbitově nějaký člověk, že člověk je mocný, že je možno ho donutit ke všemu, ale koně že nikdo nedonutí. A vidíte, i koně donutili, nač byste si dělal včítky.«

Ale mlynář si nedal říci. Rozloučil se se mnou. Díval jsem se za ním, jak doprovázel loudavým krokem koně, viděl jsem, že opravdu kráceli neochotně, všichni, i koně i člověk.

XX

Onoho léta zemřel Kauders, již si nepřišel lehnout na hřbitov. Opravdu se mu podařilo, že se s nimi nesešel. Přinesli ho pohřebníci a zakopali v novém hrobě. Nebylo žádných truchlicích kromě nás, kteří jsme stáli zase u hrobu, ale tentokrát nikoli s lopatami, protože jsme již neokopávali a neryli zemi, sklízeli jsme svou úrodu, byli jsme nyní velkými boháči, mohli jsme si do sytosti popřát zeleniny, mohli jsme ji dokonce rozdávat nebo vyměňovat za cigarety s pohřebníky.

Zase jsme leželi na trávě a pohřebníci nám vykládali příběhy ze svého dobrodružného života, strašlivé a tajemné příběhy, jimiž se vychloubali. A jako obvykle byl nejřečnější bookmaker:

»Poslali nás pro mrtvolu do barákové kolonie. Bylo nám to divné. Tam přece nikdy nežil nikdo z našich. Ani by mu tam nedovolili bydlet, i kdyby tam byl žil před válkou, protože v těch koloniích žijí takoví lidé, kteří zrovna nelezou na světlo boží, tam by se ztratil i Číňan, něku-li náš člověk. Ale když nám řekli, abychom tam šli, musili to patrně vědět lépe. Nedovedete si představit, jak to bylo pitomé, když jsme přišli do té kolonie, všechno vyběhlo z baráků a dívali se na nás. Měli jsme hvězdy, to se rozumí, a ti lidé nebyli patrně na to zvyklí, bylo jim to asi divné, co tady mezi nimi děláme, když nejsme ani strážníci ani od magistrátu. Ptali jsme se na ten barák, do kterého jsme šli pro mrtvolu, měl takové pěkné jméno »U růžového

keře, v té kolonii neměly totiž domy žádná čísla, jen takové názvy. „Aha,“ povídá nám jedna ženská, „to je ten barák, co se tam šířelo.“ „Mlč babo,“ křičí na ni nějaký člověk, který stál vedle ní, „copak nevíš, že se o tom nesmí mluvit?“ Přišli jsme k tomu domu, byla to taková nepodařená škatulka od sirek, žádný růžový keř tam nebyl, jen plechovky od konserv a všelijaké odpadky. Dveře vyřvané, peřiny vykuhané, podlaha samá krev a rozházené věci, okna rozřískaná a na stěnách díry od kulek.

„No, pozdrav pámbu,“ povídám tady Egonovi, „tohle je pěkná historie, co to tady asi bylo?“ A na lavici leží mrtvola, prostrlíčená jako cedník. A hvězdu neměla. „Hoši,“ říkám, „tohle se mi nelíbí, už jsme zažili všelicos, ale aby mrtvola neměla hvězdu, to tady ještě nebylo. Vždyť se nesmíme ani dotknout někoho, kdo k nám nepatří.“ Ale pak jsem se podíval tomu zastřelenému do obličej, měl ho poměrně celý. „Náš,“ povídám, „jen ho vezměte, nic se nebojte, hvězdu mu můžeme vždycky přišít nebo půjde do rakve bez hvězdy, kdopak by se o to staral.“ Tak jsme ho vynesli z baráku, naložili na ruční vozík, přehodili přes něho plachtu a jelo se. Ale mně to nedalo. „Mládenci,“ povídám, „jedte pěkně pomalu, já se někoho zeptám, co to tady vlastně bylo.“ Venku, to se rozumí, zase spousta lidí, ale já jsem se přitočil zezadu k té ženské, která nám ukázovala prve cestu. Ten její s ní nebyl, asi si někam odskočil. „Paní,“ povídám, „co se tady vlastně dělo, vždyť to tam vypadá jako na slachtě.“ „Ale co by se dělo,“ říká ženská, „v tom baráku byl jako tajně někdo z vašich u těch Sejkortů, oni ho jako přechovávali a někdo to asi udal, to víte, lidé jsou dneska zlí, on ten Sejkora za to dostával nějaké peníze a držel si králiky, to víte, závist, a když si přišli pro něho, tak ten Sejkora, jak je vidět, tak chtěl vzít roha, ale chytli ho, to se ví, Sejkorová byla někde na drbech, tak tam ten váš člověk zůstal sám. Zarigloval dveře, že jako nepůjde, a oni na něho křičeli tou jejich řečí. A vtom vám vytáhne bouchačku a už to začalo, já nevím, jestli někoho z nich zabil, povídají, že dva, ale ni-

kdo nic pořádně neví, protože nás hned vyhnali a musili jsme sedět za zavřenými dveřmi, až to bylo hotovo. No a pak odíáhli a nařídili nám, že musíme mlčet, jinak že nás všechny zavřou, a toho Sejkoru odvedli a už se nevrátil, Sejkorová taky nepřišla, povídají, že ji chytli někde ve městě. Potom přišli zase, ale to byli jiní, pro ty králiky, a mrtvolu tady nechali. Lidé povídají, že toho Sejkoru a tu Sejkorovou pověsí, ono to tak asi bude, moc na to mají, to se ví.“ Víc toho ta ženská nevěděla, ale to mi stačilo. Pak jsem se dověděl na obci, že to byl nějaký Froehlich, který utekl z transportu před půl rokem a skrýval se u toho Sejkory, byl to jeho bývalý dělník, když mu ještě patřila ci-helna.◀

Mlčeli jsme. Byl to příliš strašný příběh, ačkoli ho vykládal bookmaker pěkně souvisle a výřečně, ale pohřebníci byli smrti zvyklí, pro ty neznamenal mnoho smrt, když bylo jejich povinností nosit mrtvoly. Pak řekl advokát, který byl nyní našim partákem místo obchodníka se střížním zbožím:

„Já bych řekl, že to byla ničemnost od toho Froehlicha, když za něho budou trpět cizí lidé. Copak si lidé o nás pomyslí, jak nás mají litovat, když takový lotr připraví dva lidi o život, jen aby zachránil svou kůži.“

„Počkat,“ řekl bookmaker, „to nesmíte tak brát. Přece ten Froehlich tému Sejkorovým platil. Byl to takový obchod, jako když někdo uzavře sázku na koně.“

„A to se náramně mýlíte,“ řekl advokát, „copak je možno za takovou službu platit peníze? Taková úmluva se přičítá dobrým mravům a neplatí.“

„Eh, jaképak dobré mravy, to se dnes už nevyplácí,“ řekl jeden z pohřebníků, kterého nazval před chvílí bookmaker Egonem, „ale dělat to neměl. Nikdo nemá právo žádat od druhého, aby za něho nastavoval krk.“

„I když mu to ten druhý nabízí?“ řekl jsem.

„Ani tenkrát ne,“ odpověděl Egon.

„Za peníze všechno,“ řekl bookmaker, „to je potom jiná věc.“ Ale nyní se přidali k Egonovi naši ze hřbitova. Všichni

se na něho sesypali, protože nyní se již tak necenily peníze, lidem se nechtělo líbit, že by se jimi měl vyvažovat život. Míchel jsem, nemohl jsem se připojit k bookmakerovi, protože jsem také penězům nevěřil. Nevěřil jsem penězům ani věcem, ale přece jsem se chystal udělat to, co udělal Froehlich. Avšak když jsem poslouchal hádku, věděl jsem, že jsem zase v klínce, ze které se nemohu vymotat. Možná, že to nebylo tak, možná, že to bylo třeba jinak. Snad se ti lidé bojí, snad si přeje každý z nich, aby provedli to, co udělal Froehlich, snad závidí, že nemají jeho příležitost, snad mají strach, že by museli jednou stát s pistolí nebo bez pistole tvář v tvář smrti. A proto říkají: Přičí se to dobrým mravům, když někdo jiný nastavuje za nás krk, raději zemřeme, než bychom použili takových služeb, lidé by nás přestali lítovat. Je to velmi krásné zastírat svůj strach vznešeností, je možno si říkat, že umíráme, protože jsme uslechtili, protože jsme slušní. Za co, Josefe Roubičku, za co umíráme?

Ale přece jen to tak nebylo. Leželi jsme na trávě a bylo nám dobře, když jsme leželi na trávě, poslouchali jsme příběh bookmakerův, byl to strašlivý příběh o krvi a smrti, ale kdepak byla baráková kolonie jménem »Oklahoma«, to bylo někde daleko, to bylo napsáno v knížkách a vymyšleno, aby se lidé mohli hrát na slunci a poslouchat příběh o pistolníkovi. Donutili nás, abychom říkali všemu, že je to výmysl a sen, protože jak jinak bychom mohli žít? Musili bychom se válet s Froehlichem na zakrácené lavičce, kdybychom připustili, že Froehlich utekl z transportu. Tolik lidí mizelo každou chvíli, že bylo lépe myslet si, že tyto lidé nikdy nežili, bylo lépe tomu věřit, abychom mohli jíst, pracovat a spát.

A přece to tak nebylo. Nebylo lehké vzít na sebe cizí krev a nyní jsem již věděl proč. Protože naše smrt byla bezcenná, nezměnilo se nic, když lidé odcházeli v listech do pevnostního města a na východ, nebyli ani výstrahou, ani příkladem. Šli shrbeni pod nákladem neužitečných věcí, našlapovali těžce před branou cirku, jejich poskoky

a přískoky sloužily jen k obveselení tamtěch. A protože jejich smrt byla bezcenná, byl i jejich život bezcenný.

Jenže, říkal Robitschek, život těch druhých je také takový. Robitschek nechtěl nic jiného než ti ostatní, chtěl jen žít. Nezáleželo mu na tom, že jeho život je bezcenný, věděl, že je jediný a neopakovatelný. Všichni to věděli, protože bylo málo těch, kdož věřili v život posmrtný a ve spravedlnost na nebesích.

Měli jsme mrkev, kapustu, zelený hrášek, žilo se nám dobře na hrbitově, měli jsme vzduch a práci, která byla lehká a která nás těšila, byli jsme velmi bohatí a všichni nám záviděli, i ti, kteří pracovali ve sklepeních, i ti, kteří svázeli majetek do skladišť. I pohřebníci nám záviděli, ačkoli se vychloubali dobrodružným životem. Nebyli bychom za nic připustili, že náš život je bezcenný, protože to byl život náš, jediný, neopakovatelný.

Bylo jasné, že všichni souhlasí s advokátem, naši ze hrbitova i pohřebníci, jedinou výjimkou byl bookmaker. Ale copak mohla mít jeho slova cenu, když mluvil jen o penězích, o sázkách a o zlatých časech, kdy bylo možno za peníze koupit i svědomí? Froehlich byl pohřben a odsouzen, nezbyvalo nic jiného, než se tomuto rozhodnutí podřídit. Robitschka také kdysi soudili a odsoudili.

Ale ne, takhle to přece nešlo. To by znamenalo dát pravdu jim, to by znamenalo učinit bezcenný život ještě bezcennějším.

Ano, věděl jsem již, ale nechtěl jsem si to připustit, že téměř všichni dávají za pravdu jim, že se podřizují jejich zákonům, nejen tím, že na jejich rozkaz vystupují v cirkru a slouží jim jako pomahači v drancování, ale i tím, že zatracují ty, kdož nechtějí již sloužit, poskakovat a chodit po laně bez ochranné sítě. Snad již věří, že tamti mají pravdu, když je posílají na smrt do pevnostního města, snad je proklínají jen ze své bezmoci a marného vzteku.

Bylo mnohem pohodlnější věřit v bezmoc a podřizovat se jim, dát se jim hnát až na smrt než se jim postavit tvář v tvář, ať s revolverem, nebo bez něho. Bylo správné,

že nebylo zač umírat, ale bylo také správné, že nebylo začít. Kdyby nebylo Růženy, řekl jsem si, bylo by to snad všechno jiné. Byl bych stejný jako ti na hřbitově nebo pohřebnici. Neměl bych s kým hovořit a komu se světoval. Ale nyní nebylo ani Růženy, nepomohl mi ani mlýnek na kávu. Ale přece jsem vykročil z řady a nemohu se již vrátit.

Potkával jsem často tamty, ačkoli jsem se jim vyhýbal, ačkoli jsem chodil průchody a postranními uličkami. Nemohl jsem se jim vyhnout, protože jich bylo všude plno. Chodili po ulicích a náměstích, vykračovali si ze široka a mluvili hlasitě. Nikdy jsem nemyslel, že mají také strach, ale snad jej přece měli, jinak by tak hlasitě nekřičeli. To v jejich řeči, cizí a řezavé, bylo označení na naší hvězdě, aby mohli porozumět pokroucenému písmu, a bylo jisté, že nemají strach z nás. Bylo také jisté, že nemají strach ze smrti, protože ji oslavovali a mlouvali. Ale měli strach z města, cizího, nepřátelského města, jež se jim nepodařilo podrobit. Mlouvali věci, dovedli jimi naplnit skladiště a nakradené byty, ale věděl jsem, že jim není dobře mezi cizími věcmi a cizími lidmi.

Vymýšleli stále nové zákony a nařízení pro nás, snad je vedl strach k takové pilnosti, ale nedovedl jsem pochopit tento strach, protože nás bylo málo, protože jsme se přece nebránili. Snad vymýšleli tento život pro nás jen proto, abychom se dali hnát na smrt tiše a pokojně, aby neměli obtíží, až nás budou povolávat do cirků, snad to dělali proto, abychom si jako oni zamilovali smrt po tomto životě plném protivinství.

Někdy se také objevili v naší čtvrti. Nemluvíli nikdy s námi a ani my jsme s nimi nechtěli mluvit. Mluvíli s námi teprve tam, v cirků, kdy jsme byli již na prahu smrti, mohli s námi mluvit jen tehdy, když byla přítomna Smrt jako svědek, jinak s námi nechtěli mluvit.

Kdybych mohl být někde u vody, řekl jsem si, bylo by mi dobře. Věděl jsem, že voda by zrušila jejich kouzla. Raději bych byl u řeky, ale stačil by potok, třeba jen ne-

patrný pramínek, ale kdybych ležel ve vodě, která stále proudí, kdybych plaval ve vodě, která skáče přes přejeje a stále se přelévá přes břehy, která vysychá a znovu naplňuje koryta řek, bylo by mi dobře.

Nemají rádi vodu, vědí, že bychom si nedělali nic z jejich zákonů a nařízení, kdybychom měli vodu. Chodí kolem řeky a loví lidi, chytají je motorovými čluny na řece a žádají od nich legitimace. Zakazují nám nabřeží, protože si myslí, že bychom se jich nebáli, kdybychom se divali na vodu. Zakazují nám parníky, pramice a veslařské čluny, abychom se nemohli plavit po vodě a ponořovat do ní vesla. Dovolují nám dívat se do ohně, dýchat vzduch, chodit po zemi, ale nedovolují nám vodu. Bojí se vody, řekl jsem si.

Přišel jsem onoho dne k Maternovi brzy. Nebylo to dobře, protože nyní, když bylo již léto, bylo na ulici ještě světle a sousedé Maternovi seděli na zahrádkách nebo na zápraží. Uvidí mě jistě, až k němu půjdu, ale bylo mi to nyní jedno, musil jsem mluvit s Maternou, ačkoli jsem věděl, že mi asi neporozumí.

Zastal jsem ho o samotě, jeho přátelé ještě nepřišli.

»Jak jste to myslil,« zeptal jsem se, »kdybych nechtěl nastoupit do transportu, pomohl byste mi, abych se schoval?«

»Vždyť jsem ti to již dávno slíbil,« řekl Materna, »to je hotová věc, ale tady by to nešlo, to přece víš. Jsou tady lidé, kteří vědí, že se známe. Ale mám dost známých v jiných čtvrtích. To se rozumí, že by to nebyla žádná leg-race, ale udělat to jde.«

»A vědí ti lidé, co by se jim stalo, kdyby mě chytili?«
»To bych řekl, že to vědí, přece v téhle věci se musí říkat pravda.«

»A přece by to udělali? Proč?«

»Že se tak hloupě ptáš. Když jim řeknu, že je to zapotřebí, tak to udělají. U mne se už schovávalo lidí! Vždyť se to rozumí samo sebou.«

»Ale když mě vůbec neznají. Co jim může záležet na

nějakém Roubíčkovi? Nemohu se jim ničím odvděčit, přece nic nemám.«

»Copak se dělají takové věci pro peníze nebo za odměnu?«

Vypravoval jsem mu o Froehlichovi a Sejkorových.

»To byla špatná věc,« řekl Materna, »od začátku do konce špatná věc. Až na tu bouchačku, ta byla dobrá. To je hloupost, myslit si, že se může člověk schovat v takové barákové kolonii. Tam si lidé vidí do žaludku. Ani to by nebylo tak zlé, ale bydlí tam pakáž, která by prodala vlastního bratra. Neříkám, že tam nejsou také slušní lidé, ale té pakáže je víc. Činžák, to je to právě pro tebe, tam, kde bydlí hodné lidi a dveře od bytů se netrhnou.«

»Ale to není to právě, co jsem se vás chtěl zeptat. Já nevím, jak bych si měl vzít na svědomí život těch neznámých lidí.«

»Na mou duši, já nevím, jaký jsi to člověk. Já ti tady nabízím možnost, jak se dostat z té šlamastiky, a ty tady žvaníš o svědomí.«

Ne, s Maternou jsem se nemohl domluvit.

»Tam u nás říkali všichni, že na to nemáme právo. Od-suzovali toho Froehlich.«

»Nedej na to, co tam u vás lidé žvaní. Jsou to lidé, kteří byli živi z cizí práce, copak mohou něčemu rozumět?«

»Nevím,« řekl jsem, »patřím k nim, ačkoli jsem nikdy nežil z cizí práce.«

»Vidím, že se ti musí ještě moc rozjasnit v mozku,« řekl Materna, »až bude na čase, tak se nesmiš dlouho roz-mýšlet.«

Slibil jsem Maternovi, že se nebudu. Ale pak jsem šel domů ve špatné náladě, věděl jsem, že se má návštěva u Materny nevydarila.

Byly to krásné časy pro Tomáše, když bylo léto. Chodil zase na dlouhé procházky, ale když jsem přicházel večer domů, vítal mě vždy u vráttek. Večerel vždy se mnou, ale pak si ještě vyšel do noci, nestaral jsem se o něho, protože se vždy k ránu vracel, měl otevřené okno a dovedl se vždy

vyšplhat do mansardy. Nebál jsem se o Tomáše, protože jsem věděl, že je zkušný a že se nebojí, záviděl jsem mu vždy jeho bezstarostnost a odvahu.

Avšak jednoho dne, když jsem se vrátil ze hřbitova, nebyl u vráttek. Přišel jsem onoho dne pozdě, byl to velmi nešťastný den, protože tramvaje byly plné a já jsem ne-směl do plné tramvaje vstoupit a potom, když jsem se do jedné dostal, naplnila se cestou a průvodčí, který byl v-laj-kař nebo se bál tamtých, mě z ní vyhodil, musil jsem dlouho čekat, až přijede prázdnější tramvaj.

Čekal jsem a čekal na nástupišti, tramvaje jezdily kolem, ale všechny byly plné, měl jsem hlad a chtělo se mi domů, protože byl letní večer a já bych byl mohl číst u otevřeného okna, než nastane noc. Potom budu musit zavřít okno, abych mohl spustit zatemnění a pak, když bude již pozdě, budu musit zhasit světlo, vyhrabat se ze spacího pytle, vytáhnout zatemnění a otevřít zase okno. Nebylo příjemné ležet při zavřeném okně v mansardě, která byla rozpálená za celý den prudkým sluncem, ale bylo mi dobře, když jsem zase otevřel okno a do mansardy začal proudit chlad-ný noční vzduch, a ještě lépe mi bylo, když byl venku vítr a já jsem ležel tiše v spacím pytlí a poslouchal, jak šumí stromy ve vedlejších zahradách; bylo mi ještě lépe, když vítr zanášel z dalekých zahrad vůni květin, a někdy, bylo to zřídka kdy, jsem slyšel z velké dálky pískání vlaku.

A za ranního rozbřesku se vždy vracel Tomáš, probudil mě, protože skočil rovnou na spací pytel a já jsem se díval do okna a viděl jsem, jak vychází slunce, a věděl jsem, že začíná den. Bylo mi líto, že začíná den, že budu musit vyjít na ulici a čekat na tramvaj, že budu musit stát celou cestu, až tramvaj pojedje přes město, ale měl jsem radost, že vycházelo slunce, protože venku bylo chladno a vzduch byl vlhký. A pak se ke mně přišel ohrát Tomáš, který byl promrzlý po nočním plížení a čhání, vklouzl do mého pytle a jeho kožíšek voněl čerstvým vzduchem, začal spo-kojeně příst, a tak jsme zase usínali v ranním rozbřesku, chladným vzduchem při otevřeném okně. Nespali jsme dlou-

ho, protože jsem musil brzy vstávat a měl jsem velmi daleko do práce, musil jsem si také vařit snídani na starém elektrickém variči, který jsem koupil od elektrikářů na obci a který jsem musil stále spravovat, protože se na něm stále trhaly drátky. Bylo nám teplo, když jsme leželi s Tomášem v pytlí a Tomášův kožíšek hřál; bylo dobře, že jsem měl za společníka Tomáše, který mě trpělivě poslouchal a nikdy se se mnou nehádal; bylo dobře, že ležel vedle mne, protože mě hřál a tiše předl, vždyť se přece Tomáš naučil nikdy pořádně příst, bál se, že by se prozradil, kdyby předl příliš hluchně.

Bylo pozdě onoho dne, když jsem se vrátil domů, bylo již po hodině, ve které jsem měl být doma, když jsem vystupoval z tramvaje, zakrýval jsem si hvězdu, protože jsem se bál, aby mě neviděl nějaký udavač, ale neměl jsem daleko od tramvaje a byl jsem rád, že jsem konečně již doma, byl jsem unaven dlouhým čekáním a prázdňným přeshlapováním na chodníku. Tomáš mě tentokrát nevtal, neměl jsem mu to za zlé, patrně mě čekal v obvyklou hodinu, ve které jsem přicházel z práce, ale pak asi ztratil trpělivost a vydal se zase na cesty, protože byl krásný večer a bylo nesmyslné žádat od Tomáše, aby ztrácel tolik drahocenného času. Šel jsem tedy do mansardy a navečeřel se bez Tomáše, pak jsem musel zavřít okno, abych mohl spustit zatemnění. To ovšem znamenalo, že by se Tomáš nemohl dostat domů, ale jistě by mňoukal, já bych uslyšel jeho mňoukot a otevřel mu domovní dveře, když přece nemohl skočit do okna.

Avšak neslyšel jsem žádný mňoukot, ačkoli bylo všude ticho, lehl jsem si tedy, zhasil světlo a otevřel okno, pomysllil jsem si, že se Tomáš někde zdržel a že přijde za ranního rozbřesku. Ale Tomáš nepřišel ani za svítání, ani ráno, když jsem odcházel do práce. Řekl jsem si tedy, že byl patrně příliš unaven a že patrně zaspal někde na půdě, jak bylo jeho zvykem, a nyní si netroufá za ranního světla jít domů, aby po něm lidé neházeli kamením. Vzpomněl jsem si několikrát na hřbitově na Tomáše, přece jsem jen

dostal chvillemi strach, že se mu něco přihodilo, ale pak jsem si zase pomysllil, že je to zkušební tulák, že si umí dávat na sebe pozor a že ho určitě uvidím večer, až se budu vracet z práce.

Ale když jsem přišel domů, nebyl Tomáš nikde, ačkoli jsem na něho volal. Stávalo se někdy, že si Tomáš tro-pil ze mne žerty a úmyslně se schovával do křoví, ale přece vždy přišel, když jsem ho zavolal.

Začínal jsem se již opravdu bát, nepodobalo se Tomášovi, aby byl venku dlouho.

Musil jsem jít k pumpě pro vodu na vaření a mytí, setkal jsem se tam se sousedkou. Byla to ona sousedka, která se mě kdysi vyptávala na dům, vyhýbal jsem se jí, jak jsem mohl, protože jsem se bál, že si na mne vzpomene a že mě třeba udá ze žádostivosti, aby byl již dům prázdňný.

Avšak tentokrát jsem na ni zapomněl asi proto, že jsem přemýšlel, kam se asi poděl Tomáš a co se s ním stalo.

»Slyšela jsem vás před chvílí volat,« řekla, »hledáte toho svého kocoura?«

»To není můj kocour,« řekl jsem, »víte přece, že nesmíme mít domácí zvířata. Ale chodí mě navštěvovat v tuhle hodinu a já jsem zvykl.«

»Nu, teď je to jedno, jestli to byl váš kocour, nebo nebyl, protože je mrtvý, načisto mrtvý a starý Buriánek z cíhelny si pro něho přišel, aby mu stáhl kůži a upekł si ho na česneku. Je to takový kočkodav a říká, že kočka na česneku je lepší než králík.«

»Tak ho tedy ten starý Buriánek zabil?« zeptal jsem se a musil jsem se přemáhat, abych mluvil klidně, nechťel jsem ukázat před sousedkou, jak mě to bolí, že byl Tomáš zabit.

»Kděpak ten na takového chytrého kocoura! Číhal na něho léta, ale nikdy se mu to nepovedlo. Jen ho odnesl z té zahrady, kde ho zastřelili, přišel si pro něho.«

»A kdopak ho tedy zastřelil?«

»Nu, přece ten pán s tou plackou, co bydlí tady u tram-

vaje v té krásné vile, jak chodí také v uniformě, kdopak dneska smí střílet než oni?»

»Děkuji vám paní,« řekl jsem, »musím již jít domů — dobrý večer a dobrou noc.«

Vlekl jsem pomalu putnu, voda špláchala na zem a vpíjela se ihned do ní, nedával jsem pozor na vodu, protože zabili Tomáše, zabili ho oni, jako chtějí zabít mě. Nezáleželo vůbec na tom, zdali byl Tomáš vinen nebo nevinen, zabili ho proto, že měli právo střílet, že měli pušky a nudili se, když neměli koho zabíjet. Možná, že si Tomáš zašel do oné zahrady, aby tam lovil ptáky, a že ho proto zabili, jistě měli raději ptáky než kočky, ale Tomáš nemohl vědět, že tam bydlí oni, nenaučil se ještě rozoznávat lidi podle plácek nebo uniforem. Nevěděl ani, že nosím hvězdu, protože by byl jistě nehledal u mne útočiště.

Byl jsem zase sám a bylo mi velmi těžko, když jsem byl nyní bez Růženy a Tomáše. Měl jsem rád Tomáše a Tomáš mě měl také rád, rozhodl se přece, že se u mne ubytuje, ačkoli jsem ho krmil kůrkami a zbytky jídel, které jsem dostával od Materny. I když nemusil nosit hvězdu, zakusil mnohá příkoří, byl pronásledován a házel po něm kamením lidé, kterým nikdy neublížil. Měli jsme mnoho společného s Tomášem a rozuměli jsme si dobře, bylo mi líto Tomáše, kterého nyní pojídal upečeného na česneku starý Buriánek. Bude jistě zklamán, protože Tomáš bude mít maso tuhé a tuku bude mít asi tolik, kolik ho mám já. Ale kůži měl Tomáš velmi pěknou, měkkou a teplou, daleko lepší kůži, než jsem měl já. Voněla vždy čerstvým vzduchem, když přicházel ráno se obrát do spacího pytle, a tiše předl, aby se neprozradil, protože se bál, aby nebyl příliš hlučný; naučil se, že nesmí na sebe nikdy upozorňovat a že nesmí nikomu důvěřovat. Nebylo mu to nakonec nic platné, zabili ho bez lítosti a milosrdenství. Nevěděli o něm nic, a přece ho zabili, nebylo mu nic platné, že se uměl plížit, skrývat v křoví, lézt po střeších a šplhat po stromech. Měli pušky a měli právo střílet na všechno, co se pohybovalo a co žilo.

Nemohl jsem dlouho usnout a marně jsem se pokoušel číst. Bylo mi všechno protivné a hnusné v bytě, i vlhké kolo, které se nyní v létě zmenšilo.

A pak jsem zhasil světlo, vytáhl zatemnění a plakal pro Tomáše z lítosti, vzteku a bezmoci.

XXXI

Netěšilo mě již nyní nic, když jsem ztratil Tomáše. Nebylo to tak zlé, když jsem pracoval na hrbitově, ale bylo mi nejhůře, když jsem seděl večer doma u otevřeného okna nebo když jsem ležel v neděli na zahrádce. Někdy jsem si přál, abych byl konečně zavolan do transportu, a někdy jsem měl chuť všechno opustit, zalézt do nějaké díry a tam se schovávat až do konce války.

A pak jsem si řekl, že by mě mohla pomoci jediné voda. Měl jsem zakázanu vodu a u řeky hlídkovaly jejich patroly. Ale to bylo ve městě a za městem, kde byla voda ještě čistá, než dorazila k lidským příbytkům. Na druhém konci města, za předměstím, ve kterém jsem bydlil, tekla již voda špinavá, nikdo se v ní nekoupal kromě několika kluček a nebyly tam žádné hlídky.

»Postačí tato voda,« řekl jsem si, »nezáleží na tom, že se do ní vlila nečistota města, nemůže ji nic porušit, zbaví se brzy špíny, jen jak se dostane daleko za město, je to stále tatiáž řeka, která pramení v horách, prodírá se skalami a lesy, nabírá potoky a říčky, roste stále, až se zase dostane do jiného města, kde ji zavalí špína. Nezáleželo na špíně, bylo možno urnýt špínu vodou z pumpy a mýdlem, které jsem nedostával a místo kterého jsem si kupoval náhražku z hlínky. Ale nezástane na mně tato špína, kdybych se měl vydrhnout pískem, jako nezástane špína v řece, až se zase dostane do polí a lesů. Klesne na dno tato špína a řeka bude zase čistá, vysměje se těm, kteří ji nenávidí.«

Vypravil jsem se v neděli, šel jsem podle řeky, v této čtvrti jsem mohl podle ní chodit, protože v této čtvrti byla kalná a špinavá a na jejích březích byla skladiště, která jsem musil obcházet.

Někde řeka zapáchala, tam, kde se do ní vlévaly kanály, nebo tam, kde stály na jejích březích továrny. Nikde ne-seděli rybáři, ryby se jistě vyhýbaly této části řeky. Šel jsem dlouho a cesta neměla konce, přestával jsem potkávat lidi, nikomu nestálo za to, procházet se v tomto kraji města, tak špinavém a ošuntělém, podle továren a ohrad. Jistě zde bydlili lidé, ale ti se vypravili do kopce nebo na opačný konec města, kde byla voda čistá a břehy plné koupajících, protože byl krásný den, takový, co vyhání lidi z domů k řece nebo do sadů. Jistě bylo onoho dne plno na našem hrbitově, ale netoužil jsem po něm, byl jsem rád, že se nemusím jeden den v týdnu dívat na mramorové pomníky se zlacenými nápisy, ani na čerstvě vykopané hroby s dřevěnými tabulkami. Vzpomínal jsem si na Tomáše za této cesty, byl bych ho vzal s sebou, jistě nebyl ve svém životě tak daleko a jistě by našel mnoho zajímavého tam, kde jsem viděl jen dřevěné ploty, prach a sklady odpadků. Avšak Tomáš byl mrtev a jinně nezbyvalo nic jiného než hledat vodu trochu méně špinavou a zakalenou a břeh, na kterém by bylo trochu trávy ještě neudušené prachem a nespasené kozami.

Byl jsem již u hranic města, za těmito hranicemi byl kraj, do kterého jsem nesměl vstoupit. Tam již nebylo ulic, ale silnice, po kterých se procházeli četníci, a bylo možno, že zadržují chodce. Báł jsem se překročit tyto hranice.

Avšak nenašel jsem trávu, musil jsem se spokojit s balvanu a špinavým pískem. Voda nebyla ještě čistá, ale na břehu nestála žádná továrna a do řeky neústil žádný kanál. Svěkl jsem se a vstoupil do řeky. Několik lidí se přece jen koupalo. Nebál jsem se jich a nebál jsem se také, že by mi někdo mohl ukradnout šaty, neměl jsem v nich nic a šaty byly ošuntělé. Byl jsem rád, že mám opálené tělo a že se ničím nelíšim od ostatních lidí, měl jsem na

prsou jen bílou skvrnu, pracovali jsme přece na hřbitově v trenýrkách a hvězdu jsme měli zavěšenu na krku, jen v tomto případě byla povolena výjimka, nemohli jsme si přece přišit hvězdu na kůži.

Bylo mi dobře, když jsem byl zase ve vodě po tak dlouhých letech a vzpomněl jsem si zase na Růženu, jak jsme spolu plavali přes řeku. Růžena byla daleko lepší plavec než já a mně se nechtělo přes řeku, protože byla na onom místě široká a já jsem se bál, že nevydržím s dechem, ale Růžena se mi smála a slibovala mi, že mi přijde na pomoc, budu-li se topit; bylo mi dobře, když jsem přeplaval řeku a když jsme pak leželi s Růženou na trávě blízko sebe a voda nám kapala s plavek, bylo nám dobře, když jsme byli unaveni a sušili se na slunci.

Neplaval jsem tenkrát přes řeku, ani se mi nechtělo, protější břeh byl ještě špinavější a nebylo na něm trávy, raději jsem se dal nést proudem, ležel jsem na zádech a díval se do nebe; bylo mi dobře, když jsem ležel na vodě a díval se na nebe, vůbec mi ani nenapadlo, že voda je černá a kalná, že páchne po petroleji.

Bylo mi dobře, když jsem se hrál na slunci, ačkoli jsem neležel na trávě, když jsem pak zase plaval v řece a když jsem se oblékal. Vracel jsem se domů pomalu a cítil jsem sladkou únavu, bylo mi, jako bych se vracel z plovárny do města za letního večera. Kdybych mohl, jistě bych zakončil tento den snad dobrým filmem nebo dobrou večerí, snad kavárnou nebo hudbou. Ale musil jsem jej skončit u vrátek, kde mě nevtal Tomáš.

Bylo nesmyslné truchlit pro Tomáše, když umíralo tolik lidí. Říkal jsem si to, ale nebylo mi to nic platné, říkal jsem si, že by byl Tomáš již dávno musil zahynout mrazem a chladem, kdyby si nebyl u mne našel útěčiště, nebyl by mohl přece vydržet tak dlouho tulácký život. Mohl být zabít kamenem nebo pojit hladu, byla to jen náhoda, že byl zabít zbraní. Nikdy bych se byl nestaral přece o potulného kocoura, kdybych byl ještě bankovním úředníkem. Nemohl jsem si představit, že bych se s ním dělil o jídlo

a spal s ním v jedné posteli. Avšak bylo marné se utěšovat takovými výmluvami. Litoval jsem Tomáše víc než Robitschka.

Oné noci hučel venku vítr a bylo mi dobře, když jsem spal při otevřeném okně. Zdálo se mi o Tomášovi. Byl ve zvířecím ráji, opravdovském ráji, kde houpal myši, které seděly na houpačkách, houpal je a usmíval se na ně. Byl šťasten a já jsem byl rád, že je šťasten, byl jsem rád, že je ráj, kam mohou odejít zvířata. Ne, nebyl vůbec smutný a na jeho kožisku nebylo vidět rány, byl tak veselý a rozmarný, že jsem ho nikdy tak v životě neviděl. Nebyl již opatrný, nedůvěřivý a mrzoutský. Byl to Tomáš z pohádkové knížky, Tomáš z leporela, Tomáš z dětství, s vousy dobrácky naježenými a veselou tváří. Věděl jsem, že je v ráji, protože i ve snu jsem věděl, že je mrtev.

„Jak to,“ řekl jsem si, „že dovedou všem vštípit strach, jak to, že všichni poslouchají, když smrt je tak snadná? Jem jednou může umřít člověk, my však umíráme tisícerou smrtí. Naučili nás bát se smrti, protože jsme se zapletli mezi zákony a nařízení, protože jsme jich užili jako zaklinadel, abychom zaplašili smrt. Tomáš se smál jejich zákonům, a je mrtev. Materna se jim nesměje, ale je živ, nedovedli ho donutit, aby se bál smrti.“

Byl jsem ospalý druhého dne, nechťelo se mi do práce. Ačkoli byl letní den, nemohl jsem dlouho usnout, slyšel jsem v noci výstřely. Dříve jsem také často slýchával výstřely, ale nevtal jsem si jich, nebylo mi nic do jejich střelení, věděl jsem, že nás nikdy nestřílejí, protože pokládají tuto smrt za příliš čestnou. Měli své odznaky ve tvaru umrlčí lebky; protože si vážili smrti, uctivali ji a milovali. Blízko mého domu byla střelnice a všichni již zvykli vystřelům, nikdo se o ně nestaral, protože lidé v okolních domech krmili králíky, okopávali zahrádky, sypali slepicím zrní a tlachali na zápražích. Někdy jsem se setkával s vojáky, kteří nastupovali do tramvaje, nejezdil jsem s nimi nikdy, protože mě jednou vyhodili, bylo to však na zastávce a já jsem si počkal na další vůz. Byli veselí a roz-

jaření, zdálo se, že je velmi těšilo střilet, neshodili mě ani se stupátka, jen bušili pažbami do podlahy a křičeli ve své řeči »ven«. Nelitoval jsem vůbec, že mě vyhodili, byl jsem rád, že jsem se zbavil jejich společnosti. Nelíbilo se mi, že jsou příliš veselí. Věděl jsem, jak se projevuje jejich veselost. Snad byli také opilí, protože mluvili hlučně a křičeli po sobě ve své řeči.

Avšak tentokrát jsem poslouchal výstřely a nemohl usnout. Nestříleli již po Tomášovi, protože byl mrtev, ale snad stříleli po nějakých jiných Tomáších. Nestříleli po nikom z nás, protože tato smrt byla pro nás příliš vznešená, ale cítil jsem, jako by stříleli po mně, nemohl jsem spát, nebylo mi nic do výstřelů, které se trousily noci, neměl jsem se vůbec o ně starat, jako se o ně nestarali ti, kdož krmili králíky, kdož čistili jejich kotce, chodili do biografu a na dvě deci vína s večeri na černo. Avšak nyní, když zemřel Tomáš, věděl jsem, že výstřely míří na mně, musil jsem na ně myslet, i kdybych směl pěstovat králíky nebo chodit do biografu.

Vezli jsme onoho dne zeleninu na ručním vozíku do své jídelny, tato práce nebyla pokládána za špatnou, protože bylo možno jet celým městem a promarnit celý den, bylo to veselé, tlačít nebo táhnout vozík, stát na nároží a čekat na strážnikovo znamení a pak se připojit k proudu vozidel. Střídali jsme se v této práci a tentokrát bylo na mně a na bývalém příručím z obchodu. Tlačil jsem vozík, protože doby, kdy jezdil s vozíkem jako učedník. Nespěchali jsme, protože nám zbýval ještě celý den, protože den teprve začínal a protože se nám jelo příjemně s kopce. Byla to dobrá věc, tlačít vozík se zeleninou, byla to obyčejná práce, bylo nám dobře, když jsme jeli po jízdní dráze a vyhýbali se tramvajím a vozům. Mnoho vozů jezdilo po jízdní dráze a my jsme se za nimi pomalu vlekli, předjížděly nás jejich automobily s praporky, černé, přepychové vozy, z nichž se dívaly jejich tváře, spokojené a povýšené. Nevšímal jsem si těch vozů, nebylo nám nic do nich, protože jsme vezli

zeleninu, kterou budou jíst lidé, jedinou zeleninu, kterou směji jíst, zeleninu ze hřbitova, kterou jsme vypěstovali vlastníma rukama. Nevšímal jsem si jich, neměli jsme s nimi nic společného, pracovali jsme a táhli ruční vozík, zatím co oni jeli někam zabíjet. Nevázili jsme si jejich řemesla, jako oni si nevážili našeho, musili jsme je poslouchat a vystupovat pro jejich potěšení v cirku, ale nebyli jsme jejich otroky, protože jsme je nikdy neuznávali za pány. Byli nám cizí, vnutili se nám, nerozuměli jsme jejich odznakům, výložkám, třepení a vložkám. Jeli jsme po jízdní dráze a vezli zeleninu, byla to dobrá zelenina, kterou nebudou nikdy jíst. Mohou se přejídat chřestem, který jsme nesměli pěstovat ani jíst, nezáleželo nám na chřestu, jako nám nezáleželo na jejich vozech, protože nás již odnaučili milovat věci, a to byla dobrá věc, když místo nich jsme měli zeleninu, kterou jsme sami viděli růst.

Musil jsem jet kousek cesty po hlavní ulici, kde bylo plno přepychových krámů, restaurací a kaváren. Musili jsme přejet kousek této ulice, abychom se zase dostali do uličky postranní, nebylo jiné cesty. Jeli jsme a neřídali se na chodník, věděli jsme, že po této ulici chodí oni, že se přejíždají za otevřenými okny restaurací a kaváren. Vezli jsme jen zeleninu, ale věděli jsme, že i tu by nám záviděli, protože byli chtivi a žádostivi a protože nemohli vědět, že ji vezeme ze hřbitova. Ale nevšímal si nás, byli příliš zaujati výlohami krámů a dobrým jídlem, již jsme si mysleli, že mineme ulici nepozorovaně. Ovšem, měli jsme hvězdy, žluté hvězdy s krabatým nápisem v cizí řeči, ale byli jsme v jízdní dráze v hluku houkaček a řinčení tramvajů, kdo by se díval na jízdní dráhu a na náš vozík?

Avšak když jsme míjeli nároží, vyhrnula se z restaurace rozjařená společnost, bylo to v pravé poledne, ale ti lidé byli ve veselé náladě, křičeli a smáli se asi po dobrém jídle a množství vína. Nebyli to oni, protože jsem neviděl nikoho z nich s odznakem ani v uniformě a protože byla

mezi nimi slečna, kterou jsem poznal podle obrázku, ona tlustá slečna, která hrála ve filmu, o němž jsem myslil, že se na něj šla podívat Růžena, slečna, jejíž podobiznu jsem viděl za výkladem. Smála se s ostatními, když se dívala na dva neohrabané tahouny s hvězdami, svítícími čísloty na ušpiněných kabátech, byla to opravdu veselá podivánka, protože náš vozík byl ubohý, rozvrзанý, zadrátovaný a skřípěl při každém pohybu. Byl stále na cestách a nikdy si neodpočinul, vozili na něm nemocné do radio-trhu a mrtvolky na hřbitov, také bedny s nakradenými předměty do skladišť a krovico ještě, nemohli jsme jej namazat, protože jsme měli zakázáno kupovat kolomaz. Byla to veselá podivánka pro lidi, kteří vyšli z restaurace a chystali se patrně, že si půjdou zaplatit do řeky, byla to veselá podivánka pro tlustou slečnu, tak bezstarostnou a spokojenou v letním dnu na kraji chodníku. Nevšimli jsme si jejich smíchu, musili jsme přece táhnout vozík se zeleninou, nemohli jsme na ně civět, jako oni civěli na nás, nevšimli jsme si jejich řeči, hloupých a poroušených, byli to přece lidé dobře oblečení, kteří měli mnoho peněz, mohli se nám tedy smát, protože jsme byli chudí, vychrtlí a osamělí.

»Jsou lidé, kterým se vede dobře,« řekl příručí, když jsme zahrnuli do postranní ulice, »nestarají se o nic a nemají nikdy nouzi o veselou podivánou.«

»Hrají ve filmu,« řekl jsem, »poznal jsem tu slečnu, dávájí lidem zábavu a musí se také bavit. V jejich filmech vystupují jen bohatí a spokojení lidé, musí také dobře žít, aby je mohli hrát. A musí se také smát trhaným s čistými žlutými hvězdami, vždyť jsme přece šaškové.«

»Nesmál jsem se nikdy lidem, kteří byli v neštěstí.«
»Já také ne,« řekl jsem, »ale v biografu ano. Ti lidé se musí bavit a smát. Dnes se smějí nám a pak se budou zase smát tamtěm.«

Navedlo to k ničemu, bavit se o rozjařené společnosti, musili jsme táhnout vozík a nemohli se věčně loudat, měli jsme také hlad a těšili se na jídlo.

Avšak trvalo ještě dlouho, než jsme složili zeleninu do sklepa jídelny, a teprve pak jsme se šli najíst do kuchyně; protože bylo pozdě, byla jídelní síň již zaviená. V kuchyni bylo horko, ale bylo nám dobře v kuchyni, protože hlavním kuchařem byl náš známý, bývalý výrobce šněrovaček, který pracoval také kdysi na hřbitově, než postoupil na kuchaře. Byla to práce, kterou mu všichni záviděli, protože kuchař se vždy dobře nají, i když musí vařit ze žebráckých příděů. Svlékli jsme si kabáty a seděli bez hvězd u dřevěného stolu, jedli jsme s kuchaři a číšníky, bylo nám dobře, když jsme jedli zeleninu, kterou jsme vypěstovali, nemohli jsme se přecpat a rozjařit, ale bylo nám dobře, jako bychom seděli doma u kuchyňské plotny na dřevěných stoličkách, protože jsme se dívali na hrnce, pánve a rendlíky, protože jsme si malovali vodu z vodovodu, protože jsme si mohli libovolně přidávat z mis, i když to bylo ubohé a almužnické.

A pak jsme měli celé volné odpoledne, protože jsme vykonali již svou povinnost, nemusili jsme se vracet na hřbitov. Nevěděl jsem, co bych si počal s letním dnem, nemohl jsem si jít zaplatit do řeky nebo si sednout do parku, dříve bych se byl těšil, že půjdu domů, lehnu si do trávy a budu čist. Ale netěšilo mě nic doma od té doby, kdy zastřelili Tomáše, musil jsem si vždy na něho vzpomenout, když jsem hledal v kapsách klíče od domovních vrat, byl jsem neklidný, když jsem ležel na zahrádce, jako bych očekával, že se každou chvíli vynoří z křoví Tomáš a přijde mě uvítat. Avšak nevěděl jsem, co bych podnikl lepšího, když jsem se nechtěl vrátit na hřbitov, loudal jsem se ulicemi a řekl jsem si, že si počkám na tramvaj, až teprve budu hodně unaven. Šel jsem pomalu uličkami naší čtvrti, byla ubohá a odraná v odpoledním slunci, byla šedá a nevěšmavá, tupá a do sebe ponořená. Před budovou obce stály hloučky lidí s hvězdami. Lidé pobíhali rozčileně od jednoho hloučku k druhému, chystal se jistě transport, vždy stály hloučky v naší ulici, když se chystal transport. Patrně hledali lidé ještě v posledním

okamžiku záchranu, utěšovali se, vypravovali si fantastické zprávy nebo se sháněli po jídle a věcech.

Vzpomněl jsem si na květiny, kolem kterých jsme jeli, když jsme táhli vozík se zeleninou, byly to hory květin, velké spousty květin, jejichž názvy jsem ani neznal, květiny svázané do kytic zastrkaných do váz, květiny v kořenáčích a upevněné do věnců se stuhami. Kapky vody stékaly po květech a stoncích, byly tak svěží, tak veselé a rozmarné, jako by rostly na chodnicích. Byly to všechno květiny určené na hřbitovy, nikoli na náš hřbitov, ale na hřbitovy okolní, kam bylo dovoleno je nosit. Měly všechny zdobit hroby a na nich uvadnout, měly oslavovat smrt, vykupitelku a utěšitelku. Nebo byly jen prostředkem, jak jí uplatit, jak jí ozdobit krásným rouchem, jak se jí zalichotit těmito květinami vyrvanými ze zahrad. Měla se spokojit těmito květinami, přinášnými jako oběť, aby byla usměvavá a laskavá.

Vzpomněl jsem si na květiny tak marnotratně natrhané, aby těšily smrt, když jsem viděl hloučky, jak postávají, rozblhají se a vlíni v šedivé, zaprášené čtvrti. Tato smrt byla hluchá k prosbám, nebylo možno ji podplatit květinami, nebylo možno ji učinit laskavou a usměvavou. Nebylo možno ničím zakrýt její cáry, byla tak prostá a žebrácká a jen to, že měla jen kosti, jí bránilo, aby si upevnila hvězdu na místo, kde měla mít srdce.

Prošel jsem čtvrtí k její hranici, tam, kde začínala obyčejná čtvrt ostatního města. Musil jsem přejít jednu z hlavních ulic, jež tvořila hranici a byla nazývána potupným jménem, aby každému připomínala, že strážní naši čtvrt.

Na sloupech elektrických svícen byly umístěny ampiony, nevíšmal jsem si jich nikdy a snažil jsem se je vždy minout, když jsem se s nimi setkal, ozývaly se z nich vždy ječivé pochody a řvavé zprávy, doprovázené chrčením a bubnováním. Tentokrát stály pod svítilnami hloučky lidí, ale nepodobaly se vůbec hloučkům před budovami obce, stály tiše, mlčky, nerozblhaly se a nespo-

jovaly se. Čekaly asi zprávu, která měla být oznámena z ampionu, byla to asi zpráva důležitá, jinak by tu piece lidé nenařili čas v tomto letním odpolední, tak odporném v šedivém prachu ulice s potupným názvem.

Zastavil jsem se také, ale nepřipojil jsem se k hloučku. Tvářil jsem se, že se dívám na výklad starožitníka. Nebyl to bohatý výklad, bylo v něm jen několik figurin z míšeňského porcelánu, dřevěná soška svatého a těžký, starodávný nábytek. Prohlížel jsem si tváře figurin, neřikaly nic, jen se usmívaly strojeně a tupě, jak se sluší na dámy, které nosily paruky. Nelíbily se mi jejich obličej, ale musel jsem se na ně dívat, nechtěl jsem se obrátit tvář do ulice, aby nebylo vidět hvězdu, aby nebylo vidět, že čekám na zprávu jako hlouček u svítilny. Nevěděl jsem dobře, proč čekám, ale měl jsem dost času, nechťelo se mi domů a snad to bylo přece jen něco velmi důležitého, ačkoli to byla jistě zpráva, která by se mi nelíbila, protože vytrubovali v ampionech svá vítězství a doprovázeli je pochody. Nebylo mi nic do jejich pochodů a písní, byly řvavé a ječivé, jako jejich řeč. Užívali jich vždy k oslavám, když se zmocnili nějakých věcí — měst, zemí nebo nábytku.

Naslouchal jsem jim nyní, když jsem stál před výkladem krámu a díval se na ztrnulé úsměvy porcelánových dam. Nevšímalý si této hudby, ale nevíšmalý si ani mne, bylo dobře, že si mě nevíšmalý, když jsem se bolestně šklebil při pochodech.

Pak se ozvala slova, ale nikoli v jejích řeči. Byla to ona zpráva, na kterou čekaly hloučky. Hlasatel mluvil přízvukem, kterého užívali oni, věděl jsem nyní to, co věděli ti, kdož stáli v hloučkích, věděl jsem, že bude oslavovat smrt, protože takovým hlasem začínali vždy mluvit oni, když se chystali mluvit o smrti. O věcech, o městech, o zlatě a špercích mluvili měkce a lichotivě, ale smrt oslavovali slovy tvrdými a břesknými.

»Zastřelen.« říkal hlasatel, povýšeně a jásavě, jako by pronášel modlitbu díkůvzdání, »zastřelen,« opakoval tvrdě a honosně a říkal jakási slova odůvodnění. Jména ne-

kapala pomalu jako naše jména čtená v obřadní síni, následovala za sebou rychle, byla trhaně křičena a za nimi znělo vždy slavnostně, pomalu a ječivě »zastřelen«. Bylo to mnoho jmen, neznal jsem žádné z nich a na žádné jsem ani nečekal, díval jsem se jen na figuriny z porcelánu a poslouchal skřipavý hlas z amplionu. Na ulici bylo ticho, ačkoli jezdily tramvaje a automobily, ačkoli mnoho lidí míjelo sloupy a nezastavovalo se, aby vyslechli zprávu. Zdálo se mi, že se všechno zastavilo, že i voda stojí v blízké řece, že i oblaka přestala plout, protože ticho leželo na tvářích lidí a jejich údech, nehybných a ztrnulých, když naslouchali u sloupu. »Jaroslav Pospíchal,« říkal hlas, »Růžena Pospíchalová,« pokračoval trhaně, jako by vyslovoval jména v cizí řeči, a pak jako zvuk vítězné trubky zaznělo »zastřeleni«, potom zase lhostejně jakási slova.

Stál jsem u výkladu a díval se na figurky s parukami. Znal jsem již nazpaměť každý tah jejich obličje. I kdybych zavřel oči, nebylo by mi to nic platné, musil bych stále vidět jejich ztrnulé obličje, lhostejně a tupě se usmívající.

»Růžena,« řekl jsem si, »copak je to možné, Růžena, vždyť je to nesmysl, jsou stovky Růžen Pospíchalových, jsou stovky Jaroslavů Pospíchalů, jako byla kdysi spousta Josefů Roubíčků, než byla jejich jména volána v obřadní síni. To se mi tak všechno plete v hlavě, protože jsem ráno táhl vozík, potom se nám smála tlustá slečna, která hraje ve filmu, pak jsem viděl hloučky před obcí, které čekaly transport, a nyní již tak dlouho civím na tupé tváře porcelánových sošek, to je všechno proto, že se stále dívám na věci, které nežijí, které se nepohybují. Měl jsem si přece jen více všimnat těch lidí, kteří stáli na chodníku a tak se smáli, šťastně a rozjařeně, z přebyteku dobrého jídla a vína, měl jsem se dívat, jak se těší z krásného dne a horoucího života. Přece patřila Růžena k těm na chodníku, ne, nebyla by se nikdy smála, kdyby mě byla viděla táhnout vozík, to přece mě doprovází Smrt a bubny

s píšťalami, to pro mne jsou otevřeny brány radiotruhu, co s tím měla dělat Růžena?«

Nemohl jsem se hnout od výkladu, nezbyvalo mi nic jiného než stále civět na mrtvé tváře načečraných sošek, nemohl jsem odejít a musil stále poslouchat řezavý hlas z amplionu, který již přecházel k lhostejnému odříkávání, protože nyní opakoval jen slovo »pověšen«. To jsme byli my na konci seznamu a v lhostejnosti hlasu, to jsme byli my, bezejmenní, u nichž nestálo za to říkat jména, když jsme byli stejně číslý odsouzenými k smrti. Pak skončil hlas a hloučky se pomalu rozcházel. Lidé odcházelí od sloupů, tiše se šourali po chodníku a z amplionu se ozývaly břeškné pochody, to zase jásalí nad městy a věcmi, to zase vyzývali bubny a píšťalami své lidi, aby vtrhli do jiných zemí a měst pro nové hedvábné látky, jemná vína a tučná jídla.

Šel jsem kolem sloupu a musil jsem poslouchat pochody, doprovázely mě až k mostu, kde nebylo již amplionu, šel jsem rychle a předbíhal jsem lidi z hloučku. Nevšimli si mé hvězdy, připojil jsem se k nim a držel s nimi krok, když jsem krácel přes most, který měl úzký chodník, takže jsem nemohl nikoho předběhnout. Teď už jsem toužil, abych byl doma, neměl jsem tam ani stoličku, abych si na ni sedl a díval se do země, jen prachu jsem tam měl dost a šaty jsem si nemusil roztrhnout, byly již dosti ořípané.

Věděl jsem, že to byla Růžena, o které mluvil hlas z amplionu, bylo zbytečné si namlouvat, že to není pravda. Ale co jsem byl nyní já, Josef Roubíček? Proč jsem měl lehávat v trávě u hřbitovní zdi a poslouchat, jak kolem říncí tramvaje a drkotají vozy po silnici, proč jsem měl nabírat lžící polévku a počítat, kolik je v ní mastných kol? Již dávno jsem ztratil Růženu, ale nyní tu zase byla, aby si se mnou vyměnila úlohu. Nyní byla Růžena mrtva, a já jsem krácel po mostě a pode mnou byla řeka.

Byl jsem živ a věděl jsem, že jsem živ, protože mě

nohy poslouchaly, protože jsem šel vedle lidí stejným krokem a nelíšíl se od nich, ačkoli jsem měl hvězdu. Nedíval jsem se na ně a oni si mě nevěštili, ale věděl jsem, že k nim patřím, poslouchali stejně jako já hlas z amplicionu a místo na porcelánové sošky se divali do země, byli škrceňi řezavým hlasem a břesknými pochody.

Začal jsem rozumět Maternovi.

XXIII

Nevím, jak jsem se tehdy dostal domů. Trvalo to jistě dlouho, protože jsem šel celou cestu pěšky, byl jsem promoklý, ale nevěděl jsem nic o dešti. Pak jsem se díval z otevřeného okna, viděl jsem, jak pomalu přestává padat déšť, slyšel jsem crčení vody, jak stéká okapem, utíká stroužkou v zahradě a spěchá někam jinam, litoval jsem, že se nevsákla do země, pak jsem si zase vzpomněl na hlas z amplicionu, ale neplakal jsem pro Růženu, nemohl jsem pro ni plakat, jako jsem plakal pro Tomáše, jen jsem seděl na okenním rámu a dýchal vlhký vzduch, seděl jsem tupě a na nic nemyslí. Zdálo se mi, že zase slyším výstřely, ale nemyslíl jsem na výstřely, nevěštil jsem si jich, říkal jsem si jen slova »kukareke« a »tucivod«, byla to taková slova, kterých jsem se chystal. A pak jsem se rozehnal proti stěně a začal do ní tlouci hlavou, chtěl jsem pociťovat bolest. Jak jsem tehdy toužil po bolesti, jak jsem tehdy toužil, abych měl hlavu krvavou, abych měl ránu na čele, abych se probudil! Tloukl jsem se pěsti, aby bolest přišla rychle, a pak jsem se přece vzpamatoval, umyl jsem se a šel jsem k Maternovi.

Měl jsem ještě mokré šaty, zabilil jsem si je vápnem, i hvězda byla obilena, ačkoli musila zůstat čistá, bylo mi to nyní jedno a nevěštil jsem si hvězdy, když jsem vyšel z vrátek a pustil se po paměti k Maternovi. Sedl jsem si jako obvykle na stoličku, dostal jsem svůj čaj. Mlčel jsem. Materna byl zabrán do rozhovoru se svými

přáteli a jen na mne kývl. Pak se jim přece jen zdálo, že není něco se mnou v pořádku, protože se mne visely splihle šaty a začaly se vypařovat v dusném zatemněném pokoji.

»Kde ses potloukal,« řekl Materna, »vypadáš jako has-troš a voda z tebe kape. Snad jsi nedostal už předvolání?«

»Ne,« řekl jsem, »šel jsem kolem elektrického sloupu — a slyšel jsem, jak četli seznam zastřelených. Byla mezi nimi má známá.«

»Kde to žiješ?« vykřikl Materna. »Asi na měsíci. Vždyť to přece hlásí každý den. Copak nečteš noviny?«

»Nečtu,« řekl jsem, »a jejich rozhlas neposlouchám. Jsem celý den na hřbitově a tam nejsou žádné sloupy ani ampliony. Vedle jsou jiné hřbitovy, ale ani tam nejsou. U nás je ticho a nikdo o těch věcech nemluví. Lidé se starají jen o transporty a o nic jiného se nezajímají. Někdy jsou u nás pohřbívání naši, pak přicházejí pohřebníci a vypravují strašidelné příběhy. Vypravovali nám také o pověšených, ale vypravují tolik historií a tak podivných, že si je člověk nemůže ani zapamatovat. My na hřbitově si říkáme, že jsou to vymyšlené příběhy, které si přečtli v knížkách a kterými se před námi vychloubají.«

»Ne,« řekl Materna, »je už nejvyšší čas, aby ses vymotal z toho svého hřbitova. Žiješ jako kůň s klapkami na uších. Půjdeš teď do toho se vším všudy, jak se patří, nebo chceš zase zahrnout a počkat si, až pro tebe přijdou?«

»Ne,« řekl jsem, »je to již jasné. Vidím, že to nejde jinak.«

»Tak už o tom nebudeme mluvit.«

Šel jsem domů, lehl jsem si, nemusel jsem si již otloukat hlavu o zeď. Bylo mi divné, že jsem se rozhodl tak snadně a lehce nyní, když byla Růžena mrtva a když jsem neměl proč žít. Nedočkám se nikdy Růženy, až skončí válka a přejí-li to, ale přece jsem se rozhodl, že se budu snažit, abych zůstal na živu. Usmíval jsem se nyní, že na mne již nemohou, když můj život nemá již pro mne ceny, smál jsem se i sobě, že jsem bral vážně jejich zákony,

že jsem se podřizoval jejich předpisům, smál jsem se po prvé od té doby, když jsem zničil nábytek a dům, když jsem věděl, že mi nemohou vzít žádně věci. Vyzrál jsem tehdy na ně a mohl jsem se smát, když jsem si představil, jak budou překvapeni, když ode mne nedostanou nic než kuřácký stolek a rozbitý dům, ve kterém nebudou moci bydlet. Smál jsem se jim i nyní, když jsem si představil, že by ode mne mohli dostat, kdyby mě chytli, jen život, který pro mne nemá vůbec žádnou cenu. Mohl jsem se smát nyní jejich umrlčím lebkám, jejich bubnům a píšťálám, jejich cirku a okovaným botám. Jak byli nyní směšní, když se snažili připravit o život Josefa Roubíčka, když vynakládali tolik úsilí, papírů a dotazníků. Nemohl se jim vyplatit Josef Roubíček, vyplývali marně svou práci. Představoval jsem si, co by se stalo nyní, kdybych se zase setkal s tlustou slečnou z filmu a jejími společníky. Smál bych se jim nyní já. Vztyčil bych se od vozíku.

»Jak jste směšní, když tady stojíte na okraji chodníku v nažehlených šatech se spokojenými tvářemi a najednou mi žaludky. Bojíte se, že vám tohle všechno vezmou, není ještě jisté, že nebudou i vaše jména hrčet z amplionu. Ale já se již nemusím ničeho bát. Nemám již ani jméno, ani život. Nevyměnil bych s vámi místo na chodníku, protože jsem svoboden v té jízdní dráze.« Nerozuměli by mi. Považovali by mě za blázna. Ale přestali by se smát, protože je nikdy nenašlaplo, že bych se mohl vztyčit a dívat se jim se smíchem do očí. Avšak bylo by to stejné maření času. Nač bych se bavil se služebníky, kteří se dovedou smát, i když se sloupů se ozývají jména jejich známých, dovedou se smát jen proto, že dostávají dobré jídlo, že se mohou dobře oblékat a spát v pěkně zařízených bytech?

Ale přece mi bylo dobře, když jsem ležel ve spacím pytlí a nemusil již myslit, zda nevytáhnou mé číslo ze dna krabice kartofelky, nemusil jsem myslit, jak budou číst mé jméno v obřadní siní, nemusil jsem myslit, jak

seženu věci do transportu. Nepotřeboval jsem se starat ani o jídelní misku, ani o vitamínové tabletky, nepotřeboval jsem nikomu závidět, že má v batohu citron a v uších vatu. Bylo mi dobře, když jsem již neměl, o co bych se staral, když jsem neměl ani naději, že bych se nějakým zázrakem udržel v pevnostním městě. Vzpomněl jsem si, jak jsem šel jednou silnicí a jak mi šlehal jarní vítr do spánků, vzpomněl jsem si, že jsem tehdy nevěděl, ani kam jdu, protože jsem si spletl cestu, když jsem šel silnicí, nadejít, a pak se mi zdálo, že se vracím, odkud jsem vyšel, ale bylo mi to jedno v oné chvíli, když jsem šel silnicí, protože jsem šel proti větru, protože jsem cítil, jak mi strhuje s hlavy čepici, jak mě chce porazit, ale já jsem si z něho nic nedělal, protože jsem byl dobře oblečen a na boku jsem měl chlebník, ve kterém bylo všechno, co jsem potřeboval. Ne, nemohlo se mi nic stát na oné silnici, ať jsem šel jakýmkoli směrem, musil jsem konec konců někam dojít a nebyl jsem vůbec unaven, nemusil jsem se starat o vítr ani o silnice, ani o směr.

A když jsem ráno vstal, začal jsem si hvízdát, bylo to již dávno, co jsem nehvizdal, protože to bylo již dávno, co jsem neměl koupelnu. Hvizdal jsem si, i když jsem neměl koupelnu, a těšil jsem se, jak vyjdu na ulici a budu čekat na tramvaj, mohu se nyní již dívat lidem do očí a klidně vstoupit do tramvaje, i když budu za chvíli vyhozen, protože nyní mi již nevadila žádná hvězda. Opravdu jsem se smál, když jsem byl skutečně vyhozen uprostřed města na nástupiště a když jsem dlouho čekal, než přijela tramvaj, v níž bylo dosti místa, nedělal jsem si nic ani z opovržení, ani z lítosti, se kterými se na mne dívali čekající lidé.

»Byl to krásný byt,« vypravoval bookmaker, když jsme zase leželi v trávě spolu s pohřebníky, »byl tam velký jídelní stůl a bylo na něm prostřeno. Všechno bylo, jak se patří, na stole stála váza s květinami, byly tam talíře z karlovarského porcelánu, pěkné jídelní příbory a ubrousky. Na stole stála nedopitá láhev vína a pod stolem bylo

několik prázdných lahví. Na talířku byly zbytky jídla, bylo vidět, že to byla bohatá hostina. A na židličkách seděla celá rodina. Byli všichni pěkně oblečení ve svátečních šatech a byli ztuhlí jako sochy. Místo visitek měli u svých míst transportní čísla. Bylo zřejmé, že to jsou lidé, kteří byli zvyklí žít přepychově a v nadbytku, že si potrpí na dobré společenské způsoby, a proto se také asi rozhodli, že musí vkusně umřít. Opravdu, byli tak slušní, že zanechali dopis, ve kterém se omlouvali nám, pohřebníkům. A co bylo nejstrašnější, že ti všichni lidé, kteří seděli u stolu, se smáli, ano, měli na tvářích smích, který jim teprve přešel, když jim spadly čelisti. A tak mi povídá tady Egon: »Napijem se, mládenci, přece tady nenecháme to víno, podívejte se, vždyť je to přece tokajské aszu a ještě k tomu vzácný ročník, já tomu přece rozumím, vždyť jsem s tím cestoval.« A my na to říkáme, že je to přece otrávené, ale Egon, že ne, určitě ne, protože to byli přece slušní lidé, ti si nasypali jed přece do sklenic, nač by jej sypali do láhve a kazili dobré víno. A tak jsme se napili a bylo to opravdu nádherné víno, zahřálo nám pěkně žaludek a pak už nám šlo všechno lépe, hezky jsme je uklidili, jenomže to bylo moc těžké, když jsme je nemohli narovnat, jak seděli ztuhlí na těch židličkách.

»Měli našité hvězdy?« zeptal se advokát.

»Měli a dobře jim to slušelo v těch jejich tmavých šatech, byly to nové hvězdy, které jim přidělili k transportu, a byly pěkně obsíté.«

»Povídáte, že se smáli?« řekl jsem.

»Ano, smáli se, a to bylo právě to nejstrašnější, ne, nešklebili se, smáli se, jako člověk, který je spokojen, kterému se něco povedlo. Možná, že účinkuje tak jed, ačkoli lékař říkal, že to není žádný zvláštní jed, jenom že je teď drahý a vzácný.«

»Já jim závidím odvahy,« řekl advokát, »já bych to nedovedl. Ještě tak sebe otrávit, ale ženu a děti? Jak se při tom mohli smát?«

»Nevím,« řekl bookmaker, »v našem povolání vidí člověk

všelijaké věci. Na světě jsou ještě lidé, kteří se dovedou smát. Měli jsme u nás v partě člověka, který se smál, když si vzpomněl, že bydlí ještě v bytě s ústředním topením, a že na to ještě nepřišli. A když šel do transportu, tak se ještě smál, když si na to vzpomněl. Lidé jsou různí, to pozná nejlépe člověk na dostížích.«

»Nu, já jsem se musel také usmívat,« řekl Egon, »to víte, když člověk cestuje s takovými artikly, které se těžko protávají, musí nějak získat zákazníka. Já vám uměl anekdot, že mi záviděli všichni obchodní cestující. Ale u těch mrtvol jsem nějak všechno zapomněl, to víte, to je jiná branže.«

»Zase je nás méně,« řekl advokát, »i vašich i našich.«

»Byl to špatný transport,« řekl bookmaker, »já se těm lidem vůbec nedívám, třeba měli pravdu, že se smáli. Ten transport šel rovnou na východ a nikde se nezastavoval. Říkají, že to souvisí s tím střelením, co teď provádějí.«

»Nás přece nestřelili,« řekl advokát.

»To ne, ale musí si to nějak vynahradit. Říkají těm transportům trestné.«

Všichni mlčeli. Zase se přihlásil strach a lidé již nemohli mluvit. Avšak já jsem se tentokrát nebál, po prvé za celou dobu jsem se nebál. Nemohl jsem však mluvit a nevěděl jsem ani, co bych řekl. Věděl jsem, že jsem sám a že se nemohu s nikým již domluvit.

Věděl jsem, že zase bude brzo padat listí a my je budeme shrabovat. Věděl jsem, že se zase rozšíří vlhké kolo v mé mansardě, věděl jsem, že na hřbitově budou jiní lidé, ale budou mluvit stejně o cirku, transportech a zatýkání a jídle. A v zimě budu zase s nimi sedět u kamen a pít čaj z lípového květu nebo ze šípků. Nebo s nimi již nebudu sedět, protože lidí již ubývá tolik, že konečně dojde na lístek založený v kartofěce. Avšak až na něj dojde, pak již nepůjdu do cirku. Nebudu jim dělat šaška, budu se jim sám smát.

Stál jsem pojednou na ulici a smál se pro sebe, vzpomatoval jsem se teprve, když jsem uviděl, že se na mně

zmateně lidé dívají, bylo jim jistě podivné, že se směje člověk s hvězdou, tak sám pro sebe, bez veškeré příčiny. Snad mě pokládali i za blázna.

V noci mě přišla navštívit Růžena. Všiml jsem si, že byla obléčena nějak nenáležitě, měla na sobě jarní vycházkový kostým, ačkoli bylo přece léto, jistě jí musilo být horko v tomto kostymu. Znal jsem její dobře, byl z pevné, anglické látky a Růžena se velmi líbil, měla vždy ráda věci dbkladné, dobře ušité a prosté.

»Přišla jsem se podívat, co děláš,« řekla.

»Naučil jsem se zase se smát,« řekl jsem, »již mi nic jiného nezbyvá.«

»Už se nebojíš?« zeptala se Růžena.

»Ne,« řekl jsem, »stál jsem před výkladem starožitého a slyšel jsem tvé jméno z amplionu. A pak jsem tloukl hlavou do zdi. Je to všechno v pořádku, Růženo, už ti rozumím, už s tebou mohu mluvit klidně. Nemohu nic změnit, jsou to blázni a ničemu nerozumějí. Jsou to hastrouši, kteří milují smrt a věci. Jsou mrtvi jako ty jejich věci. Ale my jsme živi, Růženo, aspoň ty jsi živa.«

»Ano, jsem živa, Pepiku,« řekla Růžena, »nevím, jak jsi na to přišel, ale je to pravda. Přišla jsem ti to říci, ale ty už to víš. To je dobře, Pepiku, bude ti nyní lépe.«

A pak odešla, zmizela, ani jsem nevěděl jak, a já jsem se probudil a díval se otevířeným oknem na tiché ráno.

Vzpomněl jsem si, že je dnes den mých narozenin. Patrně mi Růžena přišla blahopřát, ale pak se k tomu nedostala, stávalo se nám dosti často, že jsme zapomínali na důležité věci, když jsme se setkali, protože jsme měli málo času, ale nevadilo nám to, protože jsme o tom věděli. Nyní by mi měl přinést někdo velký hrnec kávy a kus dobrého dortu do postele, jak mi jej nosila kdysi teta, když jsem byl malý. A já jsem se vždy tvářil, že nevím, že jsou mé narozeniny, že jsem na to zapomněl, ačkoli jsem se již těšil od večera na tuto snůdani. Teta měla radost, že jsem zapomněl, ale brzy přišla do plačtivého tónu a začala vykládat o tetě Kláře, své mladší sestře,

kteřou měla ze všech nejraději a která umřela, když jí bylo šestnáct. Neznal jsem tetu Kláru, ale nyní jsem věděl, že se neobrací v hrobě, přes to, že mi to říkala tetu v poslední době při každé příležitosti.

A nevěděl jsem ani, kde je hrob strýce a tety, maji-li nějaký. Nedostal jsem od nich zprávu, ačkoli již uplynula dlouhá doba od jejich odjezdu. Ptal jsem se po jejich transportu, poznamenal si jejich čísla, ale nikdo o něm nic nevěděl. Zjistil jsem, že stál asi tři dny na pobočné stanici pevnostního města a pak zase vyjel na východ. Nikdo se nechtěl ani starat, kam dojel transport, v němž byli staří a nemocní lidé, nikdo nechtěl o něm ani mluvit, aby snad nevystoupily krvavé skvrny v modlitební síni, nikdo nestál o krvavé skvrny, když dalo tolik práce sehnat sádlo. Zbyla po nich jen čísla, jež jsem měl poznamenána v zápisníku, ale nevěděl jsem, co si mám počít s těmito čísly, která na mne tupě civěla. Přál jsem si, aby se aspoň proměnila v náhrobní kameny, třeba bez zlacených nápisů, ale ani to nebylo možné. Byl bych se spokojil s dřevěnými tabulkami na konci hřbitova, byl bych se spokojil třeba s pampeliškou. Ne, nemusil jsem se starat ani o Růženu, ani o Tomáše, kteří byli živí, ale potřeboval jsem památku na strýce a tetu, abych jim mohl prokázat posmrtnou čest. Nemohl jsem prokázat tuto čest číslym.

Šel jsem do zahrady, vzal jsem lopatu a začal kopat jámu. Řekl jsem si, že zasadím na jejích památku květinu, ale pak jsem si uvědomil, že květina nepřetrvává zimu. Stál jsem nad jámou a nevěděl jsem, co bych do ní vložil, ale pak jsem uviděl, že se na ulici válí kaštan, který tam asi zapomněl nějaký kluk. Sebral jsem kaštan a zasadil jej do jámy, představoval jsem si, že jednou vyroste. Nezáleželo vůbec na tom, zdali jej někdy uvidím, nezáleželo na tom, bude-li někdo vědět, na čí památku jsem jej zasadil, hlavně věcí je, že tu bude vyrůstat nový strom, že jsem vyměnil čísla za něco živého, co bude růst podle vlastních zákonů.

A pak jsem si zase vzpomněl, že mám narozeniny a že mi nikdo nedá žádný dárek. Potřeboval jsem, aby mi někdo dal nějaký dárek, protože jsem vždy dostával o narozeninách dárek, až na ta léta, v nichž nade mnou vládli oni, ale ta jsem nepočítal. Nyní, když jsem je se sebe setřásl, nyní, když nebyli již pro mne na světě a já jsem byl zase živ, musil jsem přece dostat dárek, protože narozeniny mám jen jednou v roce, protože jimi měřím, jak kráčí čas. A protože jsem věděl, že nikdo neví, že mám narozeniny, a i kdyby věděl, že by mi stejně nic nedal, musil jsem si dát dárek sám.

Nemohl jsem si dát nic k jídlu, i kdyby se mi podařilo sehnat nějakou lahůdku na černo. Nebyl by to žádný dárek, protože jsem měl stále hlad a byl bych zhlit cokoliv bez sváteční nálady. Nestál jsem také o žádné věci a nepotřeboval je. Stal jsem se nyní příliš náročným, nevěděl jsem, co by mě mohlo těšit a z čeho bych se měl radovat. Viděl jsem, jak byly svaženy do skladů rodinná alba, tretky, jež okrašlovaly byty, byly mezi nimi porcelánové figurky a jeleni parohy, byly mezi nimi vyšívané přikrývky a hrady vyřezávané lupenkou. Nyní se válely tyto věci na valnicích pomačkané a neužitečné a byly opovržlivě shazovány do sklepů, aby byly roztrženy jako průmyslové odpadky. Ne, nestál jsem o podobné věci.

A pak jsem se rozhodl, že si daruji kapesní zrcátko. Měl jsem jen střep, do kterého jsem se díval jen tehdy, když jsem se holil. Neukazoval mnoho ten střep, byl již vyhaslý a plný škrábanců, ale nevařilo mi, byl bych se mohl holit i bez něho, byl to jen zvyk, že jsem k holení potřeboval zrcadlo. Ale kdybych měl kapesní zrcátko, mohl bych se na sebe podívat, nyní jsem chtěl vidět, jak vypadám. A pak bylo možno koupit zrcátko v pouličním stánku a nebylo nutno chodit pro ně do krámu. Rozhodl jsem se tedy si je koupit. A bylo mi ihned veselo, protože jsem měl dárek k narozeninám, veselý a příjemný. Koupil jsem si zrcátko, když jsem přestupoval na stanici, byla to zcela prostá věc je koupit, jen jsem přistoupil

k stánku, zakryl si hvězdu aktovkou, vybral si je na pultu a zaplatil. Bylo to ubohé zrcátko, malé a kulaté, podlepené černým papírem, ale držel jsem je v ruce a mohl je dobře zastrčit do kapsy. A byl jsem již nedočkavý, abych se do něho podíval, chtěl jsem se jim těšit tak, jako jsem se vždy těšil z dárku k narozeninám.

Zašel jsem si do domu a podíval se na svůj obličej. A tehdy jsem uviděl, že jsem to neměl dělat. Tohle zrcátko nemělo sloužit k tomu, aby ukazovalo podobu, měl jsem jim raději ponést prasačka na oprýskanou stěnu mé man-sardy. Protože tehdy jsem uviděl po prvé, jak vypadá Josef Roubíček, a to nebyl pěkný obraz. Viděl jsem pro-padlou tvář, ze které vystupoval veliký nos, viděl jsem dvě rýhy, jež svíraly bolestně ústa, viděl jsem šedou pleť, vrásky na čele a zapadlé oči pod brýlemi. Nevedlo to k ničemu, že jsem uviděl svou tvář o narozeninách, nebylo oč stát, zbytečně jsem se těšil a zbytečně koupil zrcátko. Nemohl jsem je potřebovat. Vyklouzlo mi z ruky a rozbilo se na tisíc kusů na kachlíkové podlaze. Odešel jsem z domu, ani se neohlédl po střepech a pak jsem se zase začal smát sobě, své marnivosti a touze. Ne, takhle jsem se nemohl vrátit do života.

Avšak byl jsem šťasten, protože jsem se dovedl smát, byla to dobrá věc, smát se o svých narozeninách. Nepo-třeboval jsem žádný dort ani dárek k narozeninám, byl jsem tak nesmírně bohatý, že jsem si již nemohl nic darovat. Usmíval jsem se stále pro sebe, když jsem vyta-hoval mrkev z rádků na hřbitově.

»Co se vám přihodilo veselého?« zeptal se advokát.

»Nebo jste snad dostal zprávu, že zarazili transporty?«

»Nic nevím.« řekl jsem, »nic se nestalo, jenomže mám dněs narozeniny.«

»To přece není nic veselého,« řekl advokát pohrdavě.

»Ne,« řekl jsem, »ale proč bych se tomu nesmál?«

Advokát se otočil ke mně zády a já jsem se zase sklomil nad zemí a vytahoval mrkev ze suché, drolivé hlíny. Musil jsem se stále usmívat.

XXIII

Nyní se mi zdály dny, jak mijely, jednotvárné. Nyní, když jsem již neměl strach, byl jsem špatným posluchačem příběhů o pevnostním městě a o cestách na východ. Zato jsem se více díval na město. Prohlížel jsem si jeho domy a průchody, představoval jsem si, že budu prehat jeho ulicemi. Díval jsem se, jak jsou upevněny loďky řetězy na nábrežích, a představoval jsem si, jakého kamene by bylo třeba, abych urazil jejich zámky. Snil jsem o podzemních chodbách a jeskyních. Vzpomněl jsem si na cihelnu, ale zavřel jsem ji, ačkoli tam bylo teplo, tam by mě jistě objevili lidé a udali. Raději jsem si před-stavil vykopanou díru na stráně někde nad řekou, skrytou pěkně v křoví, odkud bych se mohl dívat, jak se lidé vyhřívají na plovárnách. Ale tam by mě jistě vyslidili psi, kteří prolézají houštinami. Nechtěl jsem myslet na chatu někde v lesích, Materna mi říkal, že to je špatný nápad, protože si každý všimne, že je chata obydlena, když z jejího komína vychází kouř.

Věděl jsem, že z počátku nebudu moci snad vycházet, přivýkl jsem otroctví, mé pohyby nebyly jisté, stále jsem se díval do země a nemohl se dívat do očí, věděl jsem nyní, čím se lišíme od ostatních lidí, věděl jsem, že nebylo třeba ani hvězdy, aby nás poznali. Musím se naučit vy-kračovat pevně, tlačit se do tramvaje, chodit se vztyčenou hlavou po chodníku. Nesmím se lekat ani uniformem, ani odznaků. Musil jsem se rozpomenout na svou bývalou

chůzi, myslil jsem, že se mi podaří, vzpomněl jsem si, jak jsem se po dlouhé nemoci učil zase chodit a jak brzy jsem se tomu naučil. Vracel jsem se nyní domů, do dřívějších let, ale bylo těžké se vracet, protože jsem se musil rozloučit se zvyky oněch let. A nebyl jsem již Josefem Roubíčkem, bankovním úředníkem, nevěděl jsem dobře, čím nyní jsem nebo čím budu.

»Nevydržím,« řekl jsem si, »musím uklouznout, protože nebudou nyní úřední hodiny, nebudu vycházet každého dne s aktovkou pod paždí a nebudu si kupovat na nároží noviny, budu příznakem s vypůjčeným jménem.«

»Vydržím,« řekl jsem si, »všichni jsou nyní přízraky, nevádí, přibude-li k nim ještě někdo. Není jistoty, když chrčí ampliony, a přece chodí lidé po ulicích a tlačí kočárky po jízdní dráze.«

Začalo pršet a my jsme stále více posedávali v obrádní síni. Nyní již bylo na hřbitově lidí málo, protože jich nebylo a ti, kdož zůstali, musili svázat naloupené věci do skladiště. Pohřebníci zůstali také, protože jich bylo nyní ještě více třeba než jindy. Shrabovali jsme opět listí, ale věděli jsme, že ho již neužijeme jako kompostu, věděli jsme, že již na jaře nebude nikoho na hřbitově. A přece jsme chodili každého rána na hřbitov a odcházeli z něho po pracovních hodinách; a přece nás navštěvovaly kontroly, ačkoli nebylo co kontrolovat; přece jsme musili chodit na obec pro povolení k jízdě tramvají; přece jsme vyplňovali dotazníky a chodili k prohlídkám pracovního úřadu. Stále byla šánka po lidech silných a dobře živých, ale těch bylo již málo, bylo nutno je uměle vyrábět z lidí nemohoucích tak, že byla přepisována číslíce jejich pracovní schopnosti. Lidé, kteří byli prohlášeni za silné, stavěli silnice, kopali jámy, lámali kámen v lomech, míchali cement a nosili cibly. Stejně byli povolávání do transportu, ničím je nechránila těžká práce a na jejich místo byli zařazováni ještě slabší. Všechno bylo možno dokázat čísly, bylo možno proměnit číslem člověka slabého v siláka, bylo možno proměnit číslem člověka ve zvíře

v cirkru. Avšak nestaral jsem se již o čísla. Věděl jsem, že mne nyní již nikdo v číslu nepromění. Ani lékaři na prohlídce nemohli ze mne učinit siláka, přestože se o to povětivě snažili. A tak jsem zůstal na hřbitově mezi starci a neduživci. Nebylo mi dobře mezi nimi, protože vzpomínali jen na staré časy a vypravovali si o svých nemocích, byly to výjimečně znamenité nemoci, nad nimiž kroutili hlavami učení profesori, byly to slavné nemoci, o nichž pojednávaly lékařské časopisy. Byl bych dal nyní přednost hovorem o jídle, ale starci a neduživci o jídle nemluví, měli zkažené zuby a žaludek, nebylo by jim platné, kdyby si strojili vysněné hostiny, když by nemohli ona vybraná jídla jíst. Nebylo ani nic zajímavého v jejich řečech o starých časech, protože všichni z nich prožili život střední a obyčejný, v němž jen oni viděli osudy neobyčejné a výjimečně zábavné. Mluvíli mnoho o první válce, usmívali se při vzpomínkách na pochody a dovolené. Jediné zábavné byly příhody pohřebníků, ale ti se již nyní nemohli dlouho zdržet na hřbitově, když měli tolik práce. Začal padat sníh a my jsme již nemohli shrabovat listí, sedávali jsme zase u kamen a pili čaj z lipových květů, dívali se na podlahu do prachu. Nebylo již nic, co by mě vázalo na hřbitov, neměl jsem již nic společného se starci a neduživci, kteří se krčili u kamen, byl jsem již jinde, v průchodech, jeskyních a chodbách, žil jsem již s jinými lidmi, lehával jsem dlouho ve spacím pytli a četl knihy; nyní, když jsem neměl Tomáše, neměl jsem se o koho starat a s kým hovořit. Chodil jsem častěji k Maternovi a poslouchal nyní pozorněji řeči, které se tam vedly, začal jsem se starat o válku a odhadovat její lhůty. Neboť nyní byla pro mne válka a její lhůty důležité, nyní jsem již musil sledovat bojště na zaškrtnutých čarách mapy, nyní, když jsem věděl, že se tam bojuje i o můj život. Nyní to byla již také má válka, nyní, když jsem se zase vracel k lidem a spojoval s nimi svůj osud. Avšak těžko se mi nyní žilo na hřbitově, bylo mi těžko mluvit s lidmi na hřbitově, vypůjčovat si od nich lžičku na míchání čaje

a poslouchat jejich rozhovory o starých časech. Bylo mi dobře, když jsem odcházel ze hřbitova, přestože jsem věděl, že přijdu do ledové mansardy a budu musít dlouho roztlápat kamna. Nosil jsem si tajně dříví, které jsme rozstípali z kostelních lavic, nebylo žádných předpisů, které by nám zakazovaly nošení dříví, ale i kdyby snad byly, bylo mi to nyní jedno. Vypůjčoval jsem si nyní od Materny noviny a hledal důležité zprávy mezi řádky, díval jsem se na tváře lidí v tramvajích, zdali prozrazují radost z nějaké dobré zprávy.

Avšak bylo nutno přivykat tomuto životu, bylo nutno se vemlouvát v jiného Josefa Roubička, který ani neponese jeho jméno. Bylo nutno ho donutit, aby jeho nohy neutřikaly, když kolem jde člověk v uniformě, bylo nutno ho donutit, aby krácel lhostejně kolem krámmů najatých vlna-kaři, kde byly vystaveny potupné fotografie a hesla. Naučil jsem se dosud smát se, bylo to zásluhou Růženy, ale nebyl to pravý smích, zdálo se, že je třeba, abych při něm nalahoval koutky úst, byl to násilný a zoufalý smích, nebyla v něm ani špetka radosti.

Mezi starci a neduživci ztrácela i smrt svůj lesk. Lpěli na životě, nemohli jej však udržet svýma nemohoucímá rukama. Nemluvili nikdy o ní, báli se vyřknout i její jméno. Ti, kdož seděli dříve u kamen, než odešli na východ a do pevnostního města, vyslovovali její jméno často, s pochybnostmi, s marným výsměchem nebo s lítostí. Avšak tito lidé o ní nikdy nemluvili. Nemluvil jsem o ní ani já. Byl jsem s ní vyrovnán, nepatřil jsem k jejím poddaným.

Již jsem ani nemusil čekat na posla. Nechodili již ani poslové, protože všichni již odešli. Musil jsem být sám svým postem, musil jsem si sám vyzvednout a doručit obsílku, musil jsem sám provést celý obřad. Nebylo již tajemného zvonku a klepání na dveře, jimiž končí děj. Kour stoupal z komínů, když jsem nesl obsílku domů, když jsem ji vezl s sebou v tramvaji v náprsní kapse, kour z kamen, v nichž se vařila večere, k níž za chvíliku used-

nou lidé, aby ji v klidu, míru a pokoji pojedli. Byl zimní den, nebylo světla na ulici, v tramvaji blikala jen modrá světlá zateplení, obličejé lidí měly podoby umrlců, nemohl jsem si v tomto světle ani přecíst obsílku, ale nebylo třeba ji číst, protože jsem znal nazpaměť její obsah, nelíšila se ničím od oněch obsílek, které byly doručeny stovkám lidí zvláštními posly. Bylo dobře, že jsem byl svým vlastním postem, že jsem se nemusel dívat do tváře herolda, bylo dobře, že jsem se mohl obejít bez průvodu. Nepřijdou ani lidé, aby mi přinesli hvězdy, aby mi pomohli při balení zavazadel, přijdou jen sepisovači nábytku a stěhovači, jenže to již nebudu v bytě, abych se mohl dívat na jejich udivené obličejé, až potáhnou do velkého nákladního vozu kuřácký stolec.

A tehdy, v tom okamžiku, když jsem přišel domů, zateplil pokoj a položil obsílku na mycí stolec, tehdy, když jsem se rozmyslel, mám-li zatopit, když nyní nemůže být ani zimy, ani tepla, nyní, když jsem se rozhlížel po holých stěnách a hledal jsem, co bych ještě zničil nebo vzal s sebou, začal jsem váhat. Věděl jsem, že musím rozdělat oheň, nikoli proto, že bych potřeboval teplo, ale proto, abych spálil ubohé škarčky papíru, na nichž byly mé škrábanice, anglická slovíčka, nesmyslné pozvánky z dávných let a propadlé dovolenky na tramvaj. Nebylo tu dopisů od Růženy, ty jsem spálil již dávno. Začal jsem váhat, protože se mě zmocnila únava. Nebál jsem se již, ale byl jsem unaven, bylo by přece jen pohodlnější nastoupit s ostatními, bylo by přece jen lépe vzdát se, zmizet, ponořit se mezi stovky bezejmenných, kteří jdou vsříc smrti. Bylo by mi dobře, protože bych měl klid, bylo by to smíření a zaniknutí bez bázně a hany. Příliš těžká byla svoboda, kterou budu muset nyní nést, bylo to příliš těžké břemeno být jiným Josefem Roubičkem, vzbouřencem, na jehož hlavu bude vypisána cena, který se bude skrývat a potulovat po nocích. Snad by bylo přece lépe být číslem, listem, který unáší vítr tak dlouho, dokud nespadne na zem a není zaslapan do bláta.

Avšak překonal jsem toto váhání a zapudil toto pokušení. Věděl jsem, že to je okamžik, který se nevrátí nikdy, a v tomto okamžiku, jediném okamžiku na rozmezí, bylo mi jasné, že se musím rozhodnout. Bylo by pohodlné ponechat rozhodnutí jiným, ale nebyli tu jini, byl jsem jen sám mezi studenými holými stěnami, když jsem přikládal do kamen ubohé škarčky, kterých jsem si kdysi tak vážil. Nemohl jsem nikoho prosit o radu a nemohl jsem se k nikomu modlit, protože nyní jsem musil překročit mez.

Avšak tehdy jsem již věděl, že ji překročím. Protože jsem již překročil smrt, a to byla dobrá věc, překročit smrt, tehdy jsem již věděl, koho mám požádat o radu. Byla to Růžena, která mi přišla oné noci poradit, Růžena, jejíž rady jsem kdysi neposlechl. Věděl jsem, že ji nyní poslechnu. Věděl jsem, že je to rada dobrá, jako ona tehdejší, věděl jsem, že záleží na mně, jako tehdy na mně záleželo, že nyní, v tomto okamžiku, který se již nebude opakovat, jediném okamžiku rozmezí, nesmím již ustoupit. Nyní již musím jít za Růženu, jako jsem měl jít tehdy. Již nikdy nebudeme stát na nábreží a loučit se u zastávky tramvaje, nyní, když se rozhodnu, půjdeme spolu, stále mě bude doprovázet Růžena a s Růženu se není třeba ničeho bát.

Tehdy, když dohořivaly v kamnech poslední listky škrabanic, jimiž mělo být vymazáno jméno Josef Roubíček, jsem pochopil, že není a nebude již nikdy Josefa Roubíčka, který chtěl kličkovat, uhýbat, vykroutit se, jen aby se mohl vyhnout svobodě.

»Ano, Růženo,« řekl jsem, »nyní se již můžeš na mne spolehnout.«

DOSLOV

Weilův román *Život s hvězdou* boří celou svou strukturou dosavadní průměrný typ české válečné a okupační prózy, ustalující se pomalu v konvenci. Po čtyřech letech — která jsou arci v dějinách prózy obdobím tak malým, že na něm nelze budovat širší závěry — můžeme konstatovat, že próza, rostoucí ze setrvačnosti realistického románu, se až na několik málo výjimek nedovedla s českou válečnou skutečností vyrovnat. (Stejná situace je i v dramatu a filmu.) Běžná metoda ve stavbě sujeťu i ve stavbě charakterologické nedovede zřejmě překročit své vlastní meze a prostoupit plně do zcela odlišné životní reality, jaká válkou nastala; interpretuje ji jenom náhražkovitě a ať už vyzvedává její oblast psychologickou nebo ideovou, dochází jen k schematickým, obecninám a obrýslům. Poměrně nejadekvátnější a nejcelistvější výraz této reality je výraz lyrický. Ale to je ovšem jiná kapitola.

Je zajímavé, že poměrně nejdále z prózy autorů mladší a střední generace je próza emigrantů. (Hostovský, Mu-cha.) Změna vzduchu působila zřejmě blahodárně.

Jiří Weil se tomuto nebezpečí, vzniklému mechanickým postojem k materiálu básnického díla, vyhýbá už volbou námětu. Jak hlavní postava, tak fabule, příběh románu, jsou tu velmi prosté, všední, neheroické, ve vztahu k vnější skutečnosti málo nosné, samy o sobě »nezajímavé«. Neznamená to ovšem, že by tím román ztrácel svou nosnost epickou. Naopak. Weil si tímto postupem, rozbíjejícím běžnou

sujetovou výstavbu románu, uvolňuje pouze cestu do vnitřního vědomí válečného a válkou štvaného člověka. Uvolňuje ji natolik, aby se toto vědomí v celé své šíři, s celým svým vývojem a zvraty, mohlo stát základem a úplným »obsahem« prózy. Mimo to tímto všedním a »nevýjimečným« námětem rozbíjí Weil současně psychologickou jedinečnost svého člověka-hrdiny, aby ji dal vyrůst v psychologii typu a navíc v psychologii širšího lidského, člověského osudu v této válce. *Život s hvězdou* je nad tematikou židovskou svým způsobem novým a aktuálním, dnešním románem obyčejného života.

Natolik je ovšem Weil zkušený romanopisec a povídkář, aby neulpěl na pouhé psychologické analýse, na faktografii duševních stavů svého Žida Josefa Roubička. Inklinování celého románu k formě deníkového záznamu je zřejmě jen prostředkem k přímé interpretaci reality. Podivuhodné na Weillovu román je to, jak tato forma prostředkuje neustálý přístup vnější a vnitřní skutečnosti, jejich vzájemné prolínání, stále opakovanou souhru člověka a prostředí, vědomí a světa, které ve svém úhrnu podávají obraz reality v celé její šíři. Weil dokonale zná své postavy a vsazuje je s jistotou a přesností do jejich prostředí. Nikdy ovšem neustaluje jednotlivé úseky a podoby skutečnosti do významových pojmů, nekonstruuje ideologicky, nepracuje se symbolem: zpředmětnuje je naopak neustále v pohybu, zachycuje je jako procesy. Složitá a vnitřně mnohotvárně členěná věta tu stále do jedné roviny promítá významy několika poloh: dialog, popis, psychologickou reakci, reflexe — lze-li je takto rozebírat.

Thematika románu *Život s hvězdou* je židovská a současně, právě pro svou realnost, tento rámec přesahuje. Je ve svém odrazu a perspektivách dnešně lidská. *Život s hvězdou* je příběh obyčejného Žida Josefa Roubička, který je okupací prudce vyřinut z pravidelného chodu své práce a střídání rozkoší do světa docela cizího. Přestává žít svým vlastním životem a musí žít životem, který pro něj oni vymyslí. Tento život pak, organizovaný a řízený s racio-

nalnosti a byrokratickou důkladností vpravdě německou, ústí nicméně do šílené a zřetelné irracionality, do chorobné a nelidské absurdnosti. Weil se i tady vyhýbá vši drastičnosti a napínavosti vnějšího příběhu. Tragedie tohoto židovství není vrcholnou tragedií osvětimského plynu: je to tragedie každodenního úmorného zdolávání a podkopávání lidství obrovskou a jakoby neviditelnou mocí, nepochopitelnou ve své nesmyslnosti. »Doufám, že je už nevidím (Němce), doufám, že zemru dříve, než mě zavolají. Tam, kam půjdu, jistě nebudou,« praví starý Žid Kauders a Josef Roubiček mu odpovídá: »Myslím také, že ne. Jejich moc nesáhá tak daleko, aby pro nás vymyslíli život po smrti. Udělali by to jistě, kdyby mohli. Ale jsou šlechtění, spokojili se tím, že pro nás vymyslíli život. Nikdy jim to nevyjde. Pamatuji si, že mi dal strýc jednou stovebnici. Vyrobiti ji tam v jejich zemi. Ale nikdy jsem z ní nepostavil nic skutečně dobrého. Byly to jen samé nesmyslné věci.« Tento pocit absurdnosti se, jak vidíme, promítá v román až do posledních detailů. Jak tu nevzpomenout předvidavosti Kafkova Zámku a Procesu s jeho problematikou v základě také typicky židovskou a s perspektivami všelidskými.

Žít cizím životem, životem, který pro nás vymyslíli — to je v podstatě celé thema tohoto románu. Kolem této skutečnosti je seskupen celý děj, její odraz je zachycen na plochách mnoha ostatních životů, ať už vzpomene na skvěle viděnou rodinu Roubičkova strýce a tety nebo na sebevraha Robitschka. Weil nepopisuje přímo — a tu se opět letmo vracíme k jeho stylové metodě: v složitém promítání vědomí a vnější skutečnosti navozuje duševní stavy svých postav nepřímou charakteristikou, detailem, tím, jak vnímají okolní svět, zorným úhlem jejich pohledu, citovým zabarvením reakce.

Prostý a obyčejný člověk je náhle zatažen do stroje, který jej žene k smrtící absurdnosti. Tento šílený, ne-reálný svět, v němž si lidé přestávají rozumět — typicky weilovská tematika — svírá člověka tak pevně a obléhá

její tak vytrvale, až její ubíjí. Zbavuje ho vůle, odporu, člověk si na něj zvyká. Nemá už sil k odboji, nemá vůli po svobodě. Toto tragické pohodlí, v kterém Weil zachycuje židovskou psychiku tak, jak jsme to u nás ještě nečetli, je největší hlubinou lidské bídě. Odtud ovšem vychází v románů už linka vzestupná. Když je Roubíček zbaven všeho a není víc, než číslem v kartotéce, když je popravna jeho milenka, vzhopí se konečně k odboji, a opíraje se o prostého člověka z lidu, odpoutává se od poraženec-kého katastrofalismu a počíná bojovat o své svobodné a hrdé lidství.

V této představě člověka, žijícího ve světě, který její náhle přerostl, vymkl se mu z rukou a existuje nad ním a proti němu, zde je širší význam této tematiky. Jak úzce je tento román příbuzný s moderní literaturou, stále úže kroužící kolem obyčejného člověka, který nemůže unést svůj život. Weil tuto tematiku typisuje, domýšlí ji jedinečným způsobem do všech důsledků, opíraje se o konkrétní situaci Židů v protektorátu. Bez přesnějšího rozboru je těžko nadhazovat literární analogie, vedle kterých by Weilova práce ovšem vynikla svou samostatností a originalitou: Joyce, Odetse, Steinovou a jiné. U nás na příklad Hostovského *Cizinec hledá byt*. Ale neběží tu jen o příbuznost uvnitř genu, ale v širším smyslu slova o příbuznost dobově životního pocitu a stylu. Není na příklad bez významu, že si tato Weilova kniha zřejmě dobře bude rozumět s tím, co tvoří nejobtívnější proud nové české poesie.

Září 1948.

JAN GROSSMANN

Jiří Weil

Ž I V O T S H V Ě Z D O U

První vydání. Doslov napsal Jan Grossmann. Obálku a vazbu navrhl Václav Sivko. Podle typografické osnovy Antonína Dvořáka vytiskla tiskárna Grafia v Praze Nordickým garmondem v nákladu 7000 výtisků. Pro své členy vydal ELK roku 1949 jako svazek výběrové řady edice Svět v rámci příspěvku 65 Kčs. V příspěvku je zahrnut nárok na vázanou knihu, Literární noviny a výroční tisk.